

179
2

ქართული ენის სწავლის სახელმძღვანელო

ქართული ენის სწავლის სახელმძღვანელო

საქართველოს ენის სწავლის სახელმძღვანელო

და

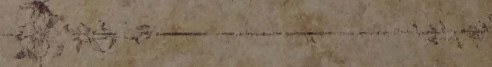
ქართული ენის სწავლის სახელმძღვანელო

საქართველოს ენის სწავლის სახელმძღვანელო

საქართველოს ენის სწავლის სახელმძღვანელო

საქართველოს ენის სწავლის სახელმძღვანელო
საქართველოს ენის სწავლის სახელმძღვანელო

საქართველოს ენის სწავლის სახელმძღვანელო



თ. შავეჩვილის ამბანაკობის გამოცემა

ქართულ მოსწავლეთ შიბლითეცა

899.962.1(09)

ფ. 41-2

~~ნმ. 5197~~
~~მმ. 28~~

შეორები პრისტოვი

და

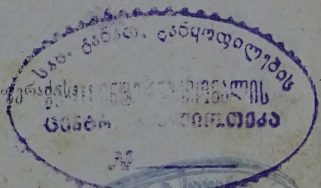
~~შეორები პრისტოვი~~



~~ნმ. 586~~
~~მმ. 77~~

179

მ. ა. შერაძის ენციკლოპედია



~~ნმ. 2184~~

90866650

1919

ნ. შერაძის და ამხ. ს. კუთარსში.

გიორგი ერისთავი და ქართული თეატრი*

„ოდეს სახელი, დიდი ოჯახი
და ძველია ძველი წესწყობილება
განჰქრა, განქარდა შეუმჩნეველად,
მაშინ ამისმა ჩანგმა მტირალმა...
ჩამქრალ კერაში ჩვენი ცხოვრების
კვლავ-სასიცოცხლო ცეცალი ჩაჰკვესა,
დაგვიდგა სარკე ხელუხლებელი,
შიგ დაგვანახა ჩვენი ცხოვრება,
იტირა, მოთქვა სულით დაცემა.
გადმონთხია თვალთ მდულარება;
ენა მდიდარი, შეფერხებული,
კვლავ განაღვიძა, ალაყვავილა,
მითვლემილ გრძნობას ეროვნებისას
მან გაუთენა სანატრი დილა!“

გრ. აბაშიძე

I.

პოლიტიკური თავისუფლების დაკარგვის შემდეგ ქართველ ერს ერთი საუნჯელა ჰქონდა. ეს საუნჯე ენა, მშობლიური ენა, რომლის დაცვა და გამდიდრება მის აწესებოთს მოვალეობას შეადგენს...

ქართული ენის დაცვა და განვითარება შეიძლება მომდარეობდეს ოთხი სახსრის მეოხებით. პირველი სახსარი იყო

*) ჩვენი ისტორიულ-ლიტერატურული მონოგრაფია გიორგი ერისთავის შესახებ დაიბეჭდა ჟურნალ „განათლება“-ში (1916 წ.)

... სწავლა-განათლება, მეორე — თეატრი, მესამე — მწავნილობა და მეოთხე — ეკლესია... აი ოთხი სახსარია, რომელთა მეოხებით ქართველი ენა შეიქმნდა მაცოცხლებელ ძალებს.

თეატრი ადამიანს ანიჭებს არა თუ მხოლოდ სიამოვნებას, რომლის წყურვილი შის ბუნებაში ღრმადაა ჩანერგილი, არამედ წვრთნის მას ზნეობრივად, უღვიძებს სიკეთის მიპართ სიყვარულს და აძულებს ცხოვრების დასაგმობ მხარეებს. ამის მეოხებით ადამიანი ზნეობით ფაქიზდება, შეუმჩნეველად კეთილშობილდება, უმჯობესდება. თეატრი საუკეთესო საშუალებაა სხვადასხვა იდეის და ვრძნობის გასავრცელებლად ხალხის მასაში... ასეთი დიდი მნიშვნელობა თეატრისა საქართველოში ადრე შეიგნეს, მაგრამ ქართული თეატრი, როგორც კულტურული დაწესებულება, მაინც არ არსებობდა... მის მამამთავრად ჩვენში შეიქმნა გიორგი ერისთავი, რომელიც-მეცხრამეტე საუკუნის მეორეოცე წლებში თვისი ცოდნით და მიმართულებით საკმაოდ მაღლა იდგა.

გიორგი ერისთავი მაშინდელი დაცემული ქართველი საზოგადოების გამოსაფხიზებლად თეატრს საუკეთესო საშუალებად სთვლიდა და უცდიდა შესაფერ ღროს თვისი სურვილის განსახორციელებლად. მისი სურვილი კი იყო — ქართველ ერს ჰქონებოდა მშობლიური თეატრი... მაგრამ მართო მას სხვის დაუხმარებლად არა შეეძლო-რა... მის დამხმარედ გამოვიდა მეფის ნაცვალთა თავადი მიხეილ სვიმონის ძე ვრონცოვი, რომელმაც ბრძანა:

„ნაწამ ხალხისა სიტყვიერება

უნდა აღსდგესო;

გახსნა საღარო კეთილ საქმისთვის.

უხვად მოგვეფინა ოქრო და ვერცხლი,

ვრძნობის სიმებზე ხელი ჩამოგვეკრა

და დაკარგული აღგინთო ცეცხლი...

ტკბილის ალერსდო, ბრძნულის სიკაცებით.

კონიერ რჩევით მოგვხიბლა ყველა.

და იმედები აღორძინების

გულს ჩაგვისახა, ვით ცინარტყელა "

II

თავადი გიორგი დავითის ძე ერისთავი ქსნის ერისთავთა ჩამომავალი იყო. ის დაიბადა 1811 წელს. სანამ ათი წლის არ გახდა, მშობელთა სახლს არ მოშორებია. დედა მისი იყო ქობულაშვილის ასული. ღვთის მოყვარე. წყნარი და კეთილი ადამიანი. ახალგაზრდა გიორგი ბავშობაშიცე სოფლის ცხოვრებას და მისს ავსა და კარგს აკვირდებოდა. გიორგიმ დედისაგან შეისწავლა წერა-კითხვა... საზოგადოდ დედამ მშობლიურის ენის სიყვარული ჩაუნერგა, ვინაიდან დედა მისი თავის დროს მკოდნე ქალი იყო: საღვთო წერილი და ქართული საუკეთესო მაშინდელი სალიტერატურო ნაწარმოებნი ზედმიწევნით იცოდა. გიორგი ჯერ კიდევ თორმეტი წლისა იყო, როდესაც კეთილშობილთა სასწავლებელში სწავლობდა და ლექსებს სწერდა. სასწავლებლის მეხუთე კლასში რომ გადავიდა, გიორგი მოსკოვში დაიბარა მისმა ბიძამ ვარლამ მიტროპოლიტმა, რომელიც 1811 წელს საქართველოს პირველ ექსარხოვად იქმნა დანიშნული და 1817 წ. გაწვეულ იქმნა რუსეთში მის ადგილზე მეორე ექსარხოვის, რუსის თეოფილაქტეს დანიშვნის შემდეგ. აქ 1825 წ. თვისი ძმისწული მიაბარა კერძო პანსიონში. მასთანვე ერთად მიაბარა მისი ბიძაშვილი ესტატე. ახალგაზრდა ქართველებმა ვერ აიტანეს მოსკოვის მკაცრი ჰავა, რის გამო

ავადმყოფობა დაიწყო. ამ გარემოებამ ვარლამი იძულებული ჰყო თავისი ნათესავები გიორგი და ესტატე 1828 წ. საქართველოშივე დაებრუნებინა... ამავე დროს საქართველოში დაბრუნდნენ ქართველი ახალგაზრდები, რომელთაც თან ჩამოიტანეს ცოდნასთან ერთად ქართული მწერლობის მხურვალე სიყვარული, გაღვივებული მათში რუსეთში მყოფ ქართველი ბატონიშვილების ზედ-გავლენით... მათთან ერთად ადგილობრივ კეთილშობილთა სასწავლებელში კურს დამთავრებულმა ქართველ ახალგაზრდებმა დააარსეს ქალ. თფილისში ქარაყჯი მწერლობის მოყვარეთა წრე, რომელსაც დაებადა ქართული ჟურნალის დაარსების აზრი. ამ წრის წევრთა შორის ერთი უპირველესი ადგილთაგანი გიორგი დავითის ძეს ერისთავს ეკირა... მალე გიორგი ერისთავი შევიდა სამსახურში თფილისის გუბერნატორის კანცელარიაში და შემდეგ მთავარ-მართველ ბარონ როზენთან გადავიდა მოხელედ... ის იმ დროს ცხოვრობდა, როდესაც ხშირად ქართველთა ეროვნული გრძნობა შეურაცხყოფილი რჩებოდა... თვით გიორგი ერისთავმა განიცადა თავის თავზე ეროვნული გრძნობის შეურაცხყოფა.

1828 წელს გიორგი ერისთავი, ქართულს ტანისამოსში გამოწყობილი, პოლიციელებმა პოეტის ალ. გრიბოედოვის ქორწილზე არ შეუშვეს, რადგან ქართული ტანისამოსი ეცვა*... ამ ერთის შეხედვით, უბრალო შემთხვევამ მომავალი პოეტ-დრამატურგის ეროვნული გრძნობა მეტად გაამახვილა... როგორც ვიცით, 1832 წლის რუსთა წინააღმდეგ შეთქმულობაში გიორგი ერისთავს ვრ-

*) გრიბოედოვმა ცოლად შეირთო პოეტის ალ. ქავკავაძის უმცირესი ასული ნინო.

ი უპირველესი ადგილთაგანი ეკირა... ამ შეთქმულობა-
ნი მონაწილეობისათვის გიორგი ერისთავი ჯერ მეტეხის
პყრობილემში იჯდა და შემდეგ პოლონეთს გაგზავნეს.
აღგაზრდა, სიცოცხლით და ენერგიით სავსე პოეტი მო-
ვდა ისეთს მხარეში, რომელსაც მიცკევიჩის საუცხოვო
ა უკვდავი ქნარი შეამკობდა... სასჯელის ადგილი მის-
ვის საუკეთესო სკრლად შეიქმნა... ყოველივე, რასაც
ა პოეტი ხედავდა ან ისმენდა, ზრდიდა მის გულში იმ
ურვილებს, რომლითაც სამშობლოშივე გამსჭვალული
ყო. ვილნოს უნივერსიტეტში ის თავისუფლად დადიო-
და... შეისწავლა პოლონური ენა და პოეტის მიცკევიჩის
წარმოებთაგან რამდენიმე ლექსიც გადმოთარგმნა ქარ-
ულ ენაზე... უცხოეთში მყოფი ხშირად თავისს სამშობ-
ლოს და მის მდინარეს მტკვარს იგონებდა, რაიც ერთს
ავის ლექსთაგანში გამოსთქვა:

„არ ძალმიძს დავივიწყო მხარე მშობელი,
და სიხარულად მიმაჩნია ვიტრო მისთვის,
სად დავიბადე, აღვიზარდე, სად ვიყავ ჩვილი,
სად სიკაბუკის განვატარნე დღენი ნეტარნი,
სადა მსუროდა მომეწყვიტა ტრფობის ყვავილი.“

გლახ, მის მხარისთვის მეფრქვევიან ცრემლნი მღუღარნი!..

1838 წლის 25 აგვისტოს გიორგი ერისთავი სამ-
შობლოში დაბრუნდა და რამდენსამე ხანს სოფელში ცხოვ-
ნობდა. აქ მან დაიწყო ლექსებისა და პიესების წერა. მისი
წარმოებნი ხელთნაწერების საშუალებით ვრცელდებოდა
რთველთა შორის, რომელნიც მის სახელსა და დაწყე-
ლ მოღვაწეობას დიდად თანაუგრძნობდენ. განსაკუთ-
რებით დიდი გავლენა ქართულის მწერლობის აღორძინე-
თა საქმეზე იმ ჟამად ჰქონდა სამს ოჯახს: ალ. ჰავჭავა-
ძას და მანანა და მამუკა ორბელიანებისას... ჩვეულებ-

როც მათს ოჯახებში იკრიბებოდა ქართველი ახალგაზრდობა და კითხულობდა სხვადასხვა ნაწერსა... ეს ის წრეა რომლის შესახებ ნიკ. ბარათაშვილი ერთ-ერთს თავის წერილში დიდი სიამოვნებით მოიხსენიებს... ამას გარდა მან შინდელმა პირობებმა ხელი შეუწყო გიორგი ერისთავი დრამატიული ნიქის განვითარებას. 1845 წელს კავკასიაში ხელმწიფის მოადგილედ დანიშნულ იქმნა გრაფი მ. ხეილ სვიმონის ძე ვორონცოვი, რომელმაც თავის სახელმწიფო უკვდავი ძეგლი დაუდგა როგორც კავკასიის, ისე კერძოდ უფრო საქართველოს კულტურულ ისტორიაში.

III

ამიერ კავკასიის მმართველნი გუდოვიჩი (1806-1809), ტომასოვი (1809-1811), მარკიზ პაულიჩი (1811-1812), რტიშჩევი (1812-1816), ერმოლოვი (1816-1827), პასკევიჩი (1827-1831) ბარ. როზენი (1831-1837), ლენ. გოლოვინი (1841-1842) და ლენ. ნეიდგარდტი (1842-1844) ვერ გაეცნენ რიგიანად ქვეყანას და მის მკვიდრთა. ისინი უფრო გართულნი იყვნენ მთის ხალხებთან ბრძოლაში და არც ჰქონდათ სურვილი მათდამი რწმუნებულ ერთა ფსიხოლოგიას, მათს შინაგან მსოფლიოს გაცნობოდენ. არც თუ ნიჭი და ძალა შესწევდათ საამისოდ.

რუსეთის მთავრობა 1844 წლიდამ მთავარმართველ საქართველოს შესახებ გარკვეულ გზას დაადგა. საომარი მდგომარეობა მოიხსო. მთავრობამ მოსპო ქართველთა დედა და მმართველთა უსაფუძვლო და ურიგო თავხედობა. ვორონცოვის ხელმწიფის მოადგილედ დანიშვნის შემდეგ

თავრობის პოლიტიკამ გარკვეული ძიმართულება მიიღო. თუ წინანდელ მთავარმართებელთა პოლიტიკა ბუნდოვანი იყო ქართველთათვის, ვორონცოვის პოლიტიკა ცხად-ე უცხადესი შეიქმნა მათთვის. აი მოკლედ მისი შინაარსი: „ქართველ ერს უნდა მიეღო უკვე აღსრულებული ისტორიული ფაქტი და დამორჩილებოდა ისტორიულს შემთხვევას: საქართველო აღარ იყო თავისუფალი სამეფო. იამედ იყო მხარე, რუსეთის გვირგვინოსანთა ქვეშევრ-თში. პოლიტიკური თავისუფლების აზრს ქართველი ერი ითქვას უნდა სამუდამოდ გამოთხოვებოდა, თავისი ბედის ნ, ავი იყო თუ კარგი, ქედი უნდა მოეხარა... საქარო შექმნა ისეთ პირობათა და გარემოებათა სფერისა, იმლის მეოხებით ქართველ ხალხს, თავისუფლების მო-არულს, რუსეთის ქვეშევრდომობა სასიამოვნოდ მიეჩ-ა. და ამასთანავე თავისი ეროვნულ-კულტურული გან-თარება საიმედოდ უზრუნველ ეყო. ვორონცოვმა თა-სი პოლიტიკის დედა-აზრად დაიდვა ქართველი საზოგა-იების რუსეთის კულტურასთან მჭიდროდ დაკავშირება ამ კულტურის საშუალებით ქართველების ევროპის ლტურის გავლენის ქვეშ მოქცევა... ვორონცოვი თვი-) შორსმჭვრეტელი და გამჭრიახი გონების მეოხებით ედა, რომ მხოლოდ ასეთს კულტურულს საშუალებას. მტკბილობას და მამა-შვილურს დამოკიდებულებას შე-ლია საქართველო რუსეთს დაუკავშიროს როგორც სუ-ერად, ისე გარეგნობით. ამის გამო ენერგიულად სცი-ბდა, არავითარს ხარჯს და საშუალებას არ ერიდებო-რომ ქართველი მოწინავე საზოგადოება ევროპიულს ილიზაციასთან (მოქალაქობრივობასთან) დაეკავშირე-ხშირად მართავედა „მეჯლისებს“ (ბალებს), რომელთ

საშუალებით ქართველი საზოგადოება ეცნობოდა რუსეთისას და ამით მათ შორის სულიერი კავშირი მტკიცდებოდა... ჟურნალ-გაზეთების და თეატრის დაარსებით ვორონცოვს სურდა ევროპის კულტურის შენახვით საქართველოში ქართველ მკითხველთა შორის გაეგრძელებინა. ქართველი საზოგადოება ვორონცოვის დანიშნავდის კასიაში დაყოფილი იყო ნაწილ-ნაწილად. ამ დაქსაქსებულს უწყობდა ის გარემოება, რომ საქართველოში ვითუ ის ოჯახი ან ერთს რომელსამე ნათესაობას ეკუთვნოდა, ან რომელისამე პირადი გრძნობის მეოხებით თავისგან ოჯახებს უკავშირდებოდა და ან კიდევ ოჯახებს უკავშირდებოდა რომელიმე საზოგადო საერთო ჩვეულებებსა და საჭირო იყო, რომ ხალხის დამქსაქსველი მიზეზები, რომელიც ხელს უშლიდა მის შეკავშირებას ერთი შეგნებული საზოგადოების სახით, მოსპობილიყო... საჭირო იყო რომ ხალხს იმ ხანად მოეკლა განუხორციელებელი პირი სამშობლოსთვის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის დაბრუნებისა და საზოგადოდ „მთეკლას წაასუფს დრტყმადრდი“, გაპყლოდა სხვა გზის მაჩვენებელს ვარსკვლავსა და შეემზადებია პოზიტივი ნიდაგი ახალი მომავლისათვის ამისთვის კი საჭირო იყო მშვიდობიანი მმართველობა ქართველების ისტორიული სიამპარტაუნის და ტრადიციების ტივისცემასთან მჭიდროდ შეერთებული. ასეთი იყო ვორონცოვის მმართველობა...

მის გამგეობის დროს ცხოვრება დაწყნარდა... საზოგადოება გაერთიანების გზას დაადგა... რუსეთმა საქართველოში ფეხი მოიმაგრა იმის გამო, რომ აღჭურვილი იყო ევროპის კულტურის ნაყოფებით. მის წინაშე ფეხალი დაპყარა მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ძველ

ქართულმა კულტურამ. ვორონცოვის ჯროზე ადრე ქართველ მოწინავე გემებმა შეიგნეს, რომ ქართველ ხალხს იხსნის დაღუპვისაგან ევროპის კულტურის მიღება და შეთვისება, გაევროპილება, ისე კი რომ ყოველივე ეს მოხდეს ევროპის ნააზრევის ქართულ ნიადაგზე გადმონერგვით...

(გიორგი ერისთავმა შეიგნო რუსი, ნამდვილი საჭიროება ქართველი ერისა და განიმსკვალა მტკიცე გადაწყვეტილებით თვისი სიცოცხლე ამ საჭიროების დაკმაყოფილებისათვის შეეწირა. ამის გამო მოჰკიდა ხელი თეატრის და ჰაქსის დაარსებას ე. ი. ისეთ დაწესებულებათა შექმნას, ურომლისოდ ჩვენს დროში ვერც ერთ ენს ვერ შეუძლია კულტურული გამოღვიძება და წინსვლა-განვითარება... ამ დიადი საქმის განხორციელებაში ხელი შეუწყო ხელმწიფის ნაცვალმა ვორონცოვმა. საქართველოში—ალ. ხახანაშვილის სიტყვით—სადაც არც კი იცოდნენ თითქმის სამოქალაქო მოქმედების მნიშვნელობა, ადუღდა ცხოვრება, მიძინებული ძალები გარეშე გამოწვეულ იქმნა; ყველამ იგრძნო, რომ აქვს მოთხოვნილება კეთილი საქმის თუ არა, იმისი მაინც, რომ განცხადებით აღნიშნოს რომელიმე კეთილი საქმე: ყოვლის მხრით მოდიოდნენ პროექტები და წინასწარი განძრახვანი. ვორონცოვმა შესცვალა თფილისის „Приказъ“-ის წესდებულება (ბანკის მსგავსი იყო), დაარსა საექიმო ნაწილის გამგის თანამდებობა, — დამოუკიდებელი სასწავლო ოლქი კავკასიაში, დააწესა სტიპენდიები ქართველთათვის უმაღლეს სასწავლებლებში. ხელმწიფის წერილი ავალებდა ვორონცოვს მიექცია ყურადღება შინაური საქმეებისთვის კავკასიაში. უმათავრესი ყურადღება ვორონცოვმა ქართველი

ხალხის ერთს ნაწილს, სახელდობრ თავად-აზნაურობას
 შიამტია, რომელიც ვახადა ევროპის განათლების მასაში
 გავრცელების იარაღად. მან პოლიტიკურ მოსაზრებათა
 გამო ადგილობრივი თავად-აზნაურობა დააწინაურა და
 პასუხისმგებელი თანამდებობანი ჩააბარა. გავრცელდა
 თავად-აზნაურობაში ევროპიული ჩვეულებანი, რის გამო
 პატრიარქალური ცხოვრების სიმარტივე მოისპო. დაიბადა
 ღვთური ფუფუნების, უაზრო დროს გატარების სურვილი,
 რომლის დასაკმაყოფილებლად დიდძალი ვალი შეიქმნა
 საკირო. მეურნეობის განვითარება თავად-აზნაურობას არ
 შეეძლო. ფულის საშოვნელად ის იძულებული შეიქმნა მი-
 ემაბოა „პრიკახისავის“ რომელიც ფულის სესხს აძლევ-
 და. ამ დაწესებულებამ დიდძალი ადგილმამული გაუყიდა
 თავად-აზნაურობას. შავრამ ისიც უნდა ეთქვათ, რომ „პრი-
 კახი“ ხშირად აპატივებდა ხოლმე შესატან ზედმეტ გადა-
 სახადს და თან სხვა ვადას უნიშნავდა. ამ გარემოებამ ქარ-
 თველოთა თავად-აზნაურობის ხასიათს სიმტკიცე დაუკარგა:
 შეაჩვია ეკლის თავის დროზე შეტუტანლობას და ნაშოვნ
 ფულის უბრალოდ ფლანგვას. ევრონტოვის მოლოდინი,
 რომ აღუბოლ სესხის საშუალებით გონივრულ მეურნეო-
 ბას თავად-აზნაურობა ხელს მიჰყოფდა. გაცრუვდა: ვაქ-
 იობა სომეხთა ხელში მოექცა, უფრო კი სისხლის მწო-
 ვარ ზარბუზის ხელში, რომელთ ტიპი საუცხოვოდ დაჯვი-
 სულობა ქვეყნები არღაზიანმა სოლომონ ისაკიჩ მეჯ-
 დანუაშვილის სახით. სომეხთ გამდიდრებას ყოველივე ხელს
 უწყობდა: ომები, ტრანზაქტი, თავად-აზნაურობის დაჯა-
 ლიანება და სხვა... ევრონტოვმა დააწესა საკუთარი სა-
 ვაქრო სასამართლო, მოსპო ქართული და თათრული ფუ-
 ლის ხმარება... გახსნა სკოლები და საქველმოქმედო და-

წესებულებანი, ხელს უმართავდა მრეწველობის ყოველ დარგს. მიმოსვლის გზებს აუმჯობესებდა, დააწესა ცეცხლის გემის მიმოსვლა მტკვრის შესართავთან და გოგჩის ტბაზე. თვითონ თფილისი განახლდა და დაშენდა ახალ-ახალი შენობებით. მკვიდრნი გამოაცოცხლდნენ და იმედებით აღფრთოვანდნენ. ქვეყანამ საღვთისმშობლის შეხედულება მიიღო. მეფისნაცვლის მოქმედება უფრო ცხოვლად საქართველოს სულაერ წარმატებასა, თეატრის დაარსებასა და ადგილობრივი მწიქანობის განვითარებაში გამოიხატა. მის დროს და მისივე მხურვალე თანაგრძნობის და უხვი ნივთიერი დახმარების მეშვეობით დაარსდა ქართული თეატრა და მარჯვლი ქართული ჟურნალი „ცისკარი“.. ამ ორივე საქმის შეთაურად გიორგი დავითის ძე ერისთავი იყო.

ქქ

IV

ქართულ თეატრს დასაწყისი მეთვრამეტე საუკუნეში უძევს. ამ საუკუნეში ქართველთა მოწინავეებს ჰქონდათ ხშირი მსვლელობა რუსეთში, სადაც თეატრმა 1760 წლებიდან ფეხი უკვე მოიკიდა. არ შეიძლებოდა ქართველებს არ განეცადათ რუსთა გავლენა თეატრის საქმეში. ამას გარდა რომსაც ჰქონდა საქართველოზე კულტურული გავლენა. ზოგიერთი ქართველები კათოლიკე მისიონერთა ზედგავლენით მიდიოდნენ რომში სწავლის შესაძენად და აქ ეცნობოდნენ თეატრალურ საქმეს. ქართული წარმოდგენა პირველად მეფე ერეკლეს დროს გამართულა. ხანდახან შემდეგში თელავშიც იმართებოდა ქართული წარმოდგენები. მეთვრამეტე საუკუნეში რუსეთში ნასწავლ ახალგაზრდათა შორის იყვნენ დავით ბატონიშვილი, ჩოლოყა-

შვილი. დავით ავალიშვილი, იოანე ორბელიანი და სხვანი. ამ პირთ დაუწერიათ და უთარგმნიათ სხვადასხვა პიესები.

1791 წელს დავით ავალიშვილმა დასწერა დრამა „შევე აკემურაზი“ და რუსულიდამ სთარგმნა: „ჩქის მატარებელი“. უკანასკნელი პიესა წლის განმავლობაში რამდენჯერმე წარმოუდგენიათ... უთარგმნია „დედა რაყიფი ქალისა“ (კომედია), „სახსუბარი“ (კომ.), „ძვირი და უხვი“ (ორიგინ. პიესა), უთარგმნია „უბნობა მკვლართა“ და სხვანი... წარმოდგენას მაშინ „სახის-შეტუგელებას“ უწოდებდენ. წარმოდგენაში მონაწილეობას იღებდენ მეფის შვილები და თავადნი... წარმოდგენები უმართავთ 1795 წლამდის, როდესაც სპარსეთის შაჰმა აღამაჰმად — ხანმა ქართლი ააოხრა. შაჰის შემოსევამ ბოლო მოუღო საქართველოს დამოუკიდებლობას. მან გამოაშკარავა ის დრამა წყლულები, რომლითაც მოწამლული იყო საქართველოს სახელმწიფოებრივი სხეული. ამ შემთხვევას თან მოჰყვა ქართლის ბედის გადაწყვეტაც. ამბად დარჩა გაბრიელ შაიფრის შესახებ ცნობები. ის ხალხის მანუგეშებელი იყო. მოჰკლეს კრწანისის ბრძოლის ემს (1795 წ.) გაბრიელ მაიორი შესანიშნავი კომიკოსი იყო. წარმოდგენებზე დასასწრებლად ბილეთებიც არსებობდა. ჩვენამდი მოაღწია ერთმა ბილეთმა, რომელსაც აწერია: „შაური რაი — გაბრიელ შაიფრი“. წარმოდგენათა გამმართველი იყო გაბრიელ მაიორი. 1830 წლებში რუსობის დროს გიორგი ერისთავი და დიმიტრი ბაგრატიონი მონაწილეობას იღებდენ ძველი ქართული პიესების წარმოდგენაში. ჩვენამდის მოაღწია ერთმა ძველი პიესის თარგმანმა: „იფილენია“-მ, რომელიც დავით ჩოლოყაშვილს ეკუთვნის.

მეცხრამეტე საუკუნეში მოსანმა აღ. ქავკავაძემ სთარგმნა რამდენიმე პიესა ფრანგულიდან, რომელიც ზედმიწევნით იცოდა. 1830 წელს ვილაკას უთარგმნია „რკინას მსკა“. 1840 წელში დიმ. ყიფიანმა დაიწყო თარგმნა შექსპირის პიესებისა. ნიკო. ბარათაშვილმა სთარგმნა ნემეცთა მწერლის ლეიზვიცის ტრაგედია: „იულია ტარენტელი“. 1846 წელს აღ. ორბელიანმა დასწერა „მეფე დავით აღმაშენებელი“, ოქროპირ ბატონიშვილმა გადააკეთა „ვეფხის ტყაოსანი“ წარმოსადგენად. ამნაირად ქართული თეატრის დასაარსებლად ნიადაგი რამდენადმე მზად იყო. ამისდა მიუხედავად, ქართული თეატრის მამამთავრად მაინც გიორგი ერისთავი ითვლება. მისი ღვაწლით საძირკველი ჩაეყარა იმ დაწესებულებას, რომლის თაღს ქვეშ ქართველი ღრმად იმსჯელება არა თუ მარტო კეთილშობილური აზრებით და გრძნობებით, არამედ თავის თავისებურობის, თავის ეროვნული ვინაობის შეგნებით. აქ ესმის თავისი მშობლიური ტკბილი ქართული ენა. ამის მეოხებით გიორგი ერისთავის მიერ საძირკველ-ჩაყრილი ტაძარი ქართველი ერის აღმზრდელად და მის საუკეთესო მომავლის წინდად შეიქნა. მაგრამ ვორონცოვი თვის ღრმა განათლების შთაგონებით რომ არ დახმარებოდა, ქართული თეატრის საქმე შეფერხდებოდა და მისი საძირკველის ჩადგმა რამდენიმე წლით კიდევ გადაიდებოდა. ვორონცოვმა დაუფასებელი სამსახური გაუწია ქართული კულტურის აღორძინებას საზოგადოდ და ქართული თეატრის საქმეს კერძოდ. ამ გარემოებას ქართველი მწერლები შესაფერად აფასებენ. აკაკიმ ვორონცოვს უძღვნა ერთი საუკეთესო თვისი ლექსთაგანი: „ბებეას საამბობი“. პატარა შვილი-შვილი ბებეას ეუბნება, რომ როდესაც მოუხდება

მას. ბებია ~~და~~ ~~მე~~ ხილზე გავლა და იქ ვილაპ ~~აყუ-~~
 დებულთან ~~მე~~ ~~მე~~ ლოცვა, 10
+3

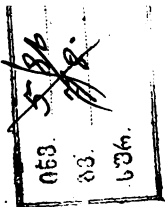
„ყოველთვის იყურე ჴნგლეება. (ბებიას)
 გული დაუწეებს ძეგრასა
 და ის რაღაცა ბუტბუტით
 ახშირებს ზირჴვრის წერასა.
 და ზადის ეურთან, რომა სდგას
 ვიღაცა აყუდებულა,
 თვალცრემლანია შეჴუურების
 მას სახე გაბწყინებული“.

ბებიაჲ უთხრა...

- „ის არის ძეგლი გმირისა;
 ხომ ხედავ ქუდ-მონდილია,
 თითქო რაღაცას სტირისა.
 ამას უამბობს მღუღეფარე
 მტკარა დედუნით მოსრობელა,
 რაც ქარაუკლი ცრემლი უღვრიათ
 თვალთაგან შეუშრობელი...
 და ასე ამბობს: ამაღლდეს
 ქვეყანა უძლეველია!
 და წიქულ იყოს, ჴინც მტრულად
 ამას შეახოს ხელით.
 ის შემცდარაა სრულიად
 წიქით და გონებითაო, ო
 ვინც იფიქრობს იმის დაჩაგრვას
 შიშით და მონებითაო.
 მე ვაწი კარგად, რაც არის
 მისა კავშირი სრულით:
 სამართლით გულის მოგება,

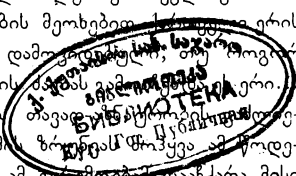
179.

ძმობა და სიყვარულია! -
მას ეძახოდნენ ვარანცლავს!
ას იყო გმირათა გმირადა.
მის ღრას ვიგვანებ მძიუცი
და, შეიღლა, მატამ ვსტირია“.



აკაკის სიტყვით, -ვორონცოვმა ბევრი კარგი უყო საქართველოს და რომ დასცლოდა, ვინ იცის, რას არ მიანიჭებდა? ის სცდილობდა, რომ გაეღვიძებია და თვალი გაეხილვინებია ქართველებისათვის, მოყვრულად ნელნელა გამოეღვიძებია ღროებით მიძინებულად ერი... მოიგონა მისი ისტორია, გაუხსნა სკოლები, გაუკეთა სტამბა, გაუმართა თეატრი... შემოიღო სწაყლება დედა ენაზე სკოლებში. მთარველობდა ქართველ მწერლებს...“ სრული ჰქმმარიტებაა აკაკის ამ სიტყვებში. ვორონცოვის მოღვაწეობას ქართველთა ერის სასარგებლოდ იმდენი თვალსაჩინო მხარე აქვს, რომ მათს წინაშე მნიშვნელოვანი ეკარგება მისი მოღვაწეობის ზოგიერთ უარყოფითს მხარეებს...

მართლაც ვორონცოვმა გამოიწვია კულტურული ბიელზე სამუშაოდ მიძინებული ძალები ქართველი ერისა... და ამ კულტურული მუშაობის მეოხებით ქართველი ერის უოფნის საკითხი იმაზე იყო დამოკიდებული, თუ როგორ ენერგიას, როგორ ცხოვრების ძალებს გამოიყენებდა ერი. ვორონცოვმა ხელი შეუწყო თავად კულტურის განვითარებას, მაგრამ სწორედ ამ მხარეზეა მოკვება ამ წოდების უფრო დაუძლეურება... ამ განცხადებებში დააჩქარა მისი ნივთიერი მდგომარეობის დაცემის მსვლელობა (პროცესი) და ნიადაგი შეუმზადა მის დაახლოებას ერის დანარჩენ წოდებებთან. ვორონცოვის მეოხებით მის მიერ ხშირად გა-



053 03 536

536

2184

მართულ მეჯლისებზე ქართველმა თავად-აზნაურობამ შეითვისა ევროპიული გემო, ევროპიული დროს გატარება, ევროპიული ჩვეულებანი, რის მეოხებით პატრიარქალურ ცხოვრების სიმარტივე მოისპო, გაჩნდა უგუნური ფუფუნების სურვილი, ერთგვარი შეჯიბრება. ჩაცმა-დახურვასა და დროს გატარებაში, რომლის დასაკმაყოფილებლად დიდძალი ფული შეიქმნა საჭირო. ამის გადმოცემათა ქვეშე აღზრდილს თავად-აზნაურობას სხეულგბრივი შრომა არ ძალეღვა, უძლური იყო აღეყვავებინა მეურნეობა, მეტად დაცემული და პირველყოფილი. ფულის საშოვნელად უნდა მიემართნა ან კერძო მდიდრებისათვის, რომელთ უმრავლესობა სწილკები იყვნენ ან არა და ესრედ წოდებულ „პრიკაზისათვის“, რომელიც ფულს იძლეოდა სესხად. თუმცა ამ დაწესებულებამ მამულები ნაკლებად გაუყიდა თავად-აზნაურობას, რომელიც პრიკაზის დაარსებას დიდ აღტაცებით შეხვდა.

V

• შორონცოვმა, რომელიც მეფის ნაცლად იქმნა დანიშნული 1845 წელს 27 დეკ., მიაქცია ყურადღება როგორც რუსული თეატრის საქმის მოწესრიგებას, ისე ქართული თეატრის დაარსებას. იმ დროს რუსული ენა ქართველების ძლიერ მცირე რიცხვმა იცოდა. ამის გამო თეატრს, უცხო ენაზე წარმოებულს, არ შეეძლო ქართველებზე სააღმზრდელო გავლენა ჰქონებოდა. შორონცოვი დაუახლოვდა ქართველ ხალხს, დაიწყო კერძო ოჯახებში სიარული თვისი მეუღლითურთ. დაიხლოვა ქართველი ნასწავლი ახალთაობა და გაუჩინა მას საქმეები. ქართვე-

ლებთან საუბრის სიშუალებით ვაიგო, რომ ქართულ ენაზე რამდენიმე პიესაც კი იყო დაწერილი. ისიც შეიტყო, რომ ქართველებს ნიკიერ დრამატურგიც ჰყავდა. სახელდობრ გიორგი ერისთავი, რომელმაც ეორონცოვს პირველ გაცნობისათანავე თვისი პიესა: „გაყრა“ წარუდგინა. ეორონცოვს დიდად ესიამოვნა. ბრძანა, გიმნაზიის დარბაზში წარმოდგენა გაემართათ. პირველი წარმოდგენა 1890 წლის 2- იანვარს გაიმართა. წარმოდგენას დიდძალი ხალხი დაესწრო. იქ ბრძანდებოდა ეორონცოვი თვისი სახლობით. აი თვით მაშინდელი განცხადების ასლი:

„თბილისის გიმნაზიის ზალაში, ქალაქის ლარიბი ხალხისათვის, ორშაბათს 2-ს იანვარს 1890 წელსა, წარმოდგენილი იქნება:

I

შ ი ხ ე ა დ და ქ რ ი ს ტ ი ნ ე (ფრანსიკულად)...

შემდეგ წარმოდგენილი იქმნება პირველჯერ ქართულად

II

„გ ა ე რ ა“

კომ. მ მოქმ. თხზულ. გ. ერისთავისა.
მოქმედნი პირნი:

თავადი ანდრეასი	თ. იფ. ორბელიანი
პაულე ძმა მისი	თ. ოქ. ერისთავი
ივანე	დ. ი. უიფიანი
კნენია მკერისე	გ. ანდრეევსკისა
კნიაჟნა ნინო	კნ. ა. ორბელიანისა
მიკერტიემ გასპარის	თ. გ. ორ. ერისთავი
თაყვლა, ცოლი მისი	კნ. ქ. ორბელიანისა
შუშანა, ქალი მათი	კნ. ან. ორბელიანისა
თავადი რამაზ, სეკრეტ.	გ. ო. შანშიყვი

თავად ბარსამ	თ. ა. ერისთავი
ბარსამ მთაყურავე	თ. ნ. ერისთავი
გაბრეულ	მ. გ. ჭალავეა
აქსელა	თ. გ. ერისთავი
ქარდაშვერდა	გნ. მ. ერისთავისა

წარმოდგენამ მშვენივრად ჩაიარა: საზოგადოება დიდ-მა აღტაცებამ მოიცვა. აი რასა სწერს მაშინდელი „კავ-კახი“ (რუსული ოფიც. გაზეთი): თბილისის თეატრის სცენაზე ითამაშეს თავად ერისთავის კომედია: „გაყრა“. თამაშობდნენ ქართველი მსახიობები, ქართულ ენაზე. თამაშობდნენ ქართველის მიერ დაწერილ პიესას. კომედია სწორედ თავის დროზე გამოჩნდა. რომ უნდოდა, ისეთს დროს; დათესილია თესლი, რომელიც თავის დროზე მოგვეცემს ყვავილებს და ნაყოფს“. მეორე წამოდგენა გაიმართა იმავე წლის სამ მაისს. ითამაშეს იმავე გ. ერისთავის პიესა: „დავა“. ერისთავმა მსახიობნი სოფლებიდან მოიყვანა, რადგან თვით თფილისში მსახიობობა უნაძუსო ხელობად ითვლებოდა. ვორონცოვმა ქართულ თეატრს დაუხამა ორასი თუმანი ერთ დროებით შესაწყვრად და ყოველწლიურად კი ოთხასი თუმანი. მსახიობი ქალების გვარები: სააკაძისა, ნათიშვილისა, ტატიშვილისა, ანტონოვისა და ბაფეროვისა. პირველი მსახიობი კაცები: თვით გ. ერისთავი, დვანაძე, ტატიევი, რჩეულოვი, ჯაფარიძე, კობახია, კეკელიძე და ელიოზიშვილი. სცენის შესანიშნავ მოღვაწედ ითვლებოდა: ანტონოვი, გორელი გაქართველებული სომეხი. 1820 წელს დაბადებული.

ქართულ რეპეტიციებზე (სამზადისზე) ვორონცოვიც დაბრძანდებოდა. რომ მსახიობნი ავად არ გამხდარიყვნენ, კიდევ მიუმატა წლიურად ასი თუმანი მსახიობთათვის გზის

აუღლად: რეპეტიციებზე ეტლით იარონო. [XIII] წლიდან.
 დაიწყო ქართული წარმოდგენები. ვორონცოვი თითქმის
 თითოეულს ქართულ წარმოდგენას ესწრებოდა. ვორონ-
 ცოვის ასეთი კეთილი განწყობილება ქართველთადმი და
 ქართული საქმისადმი არ მოსწონდათ რუსის წვრილ მო-
 ხელებს, დაბალ ხარისხის ბიუროკრატებს. ამის შეოხებით
 რუსული თეატრის დირექცია ქართულ წარმოდგენებს ცალ-
 კე საღამოებს არ უომობდა. ქართული წარმოდგენა იტა-
 ლიურ და რუსულ წარმოდგენათა შემდეგ იმართებოდა.
 რასაც ქართული თეატრის სეგბედისთვის საბედისწერო
 მნიშვნელობა ჰქონდა. ჯერ ერთი ის, რომ იტალიურ და
 რუსულ წარმოდგენათა მსახიობნი, როგორც უფრო გა-
 მოცდილნი, ქართველ გამოუცდელ მსახიობებთან შედა-
 რებით სცენაზედ უკეთესად თამაშობდნენ. ხელოვნების
 მოყვარე ქართველთა თანაგობნობა ზუნებრივად პირველე-
 ბისკენ უნდა ყოფილიყო. თვით ქართული პიესები
 შინაარსის მხრით დაბლა იდგა რუსულ პიესებზე, და ამას
 გარდა ქართული თეატრი რეპერტუარის მხრით ღარიბი
 იყო. ქართული თეატრის საქმეს ხელს უშლიდა ის გარე-
 შობაც, რომ ქართველები ჯერ მოისმენდნენ რუსულ წარ-
 მოდგენას და დადლილ-დაქანცულნი იძულებულნი იყვნენ
 ქართულ წარმოდგენებზე მსხდარიყვენ. ამის შეოხებით
 ბევრი შინ მიდიოდა ქართული წარმოდგენის წინ, და ვინც
 რჩებოდნენ, ხეირიანად ვერ ისმენდნენ. ზედ დაურთეთ ამ
 ვარემოებას ის გულგრილობა საზოგადოებრივ საქმეთად-
 მი, რომელიც თითქმის თანდაყოლილი ჰქონდა ქართველ
 კაცს, მისი ესრედ წოდებული მაშინდელი უკულტურო-
 ბა... ასეთი გულგრილობა ქართველებმა გამოიჩინეს თე-

ატრისადმი. ვერ მოაგვარეს თეატრის საქმე, სანამ მთავრობამ არ უწყალობა იგი... თვით ფილოსოფოსად წოდებული პლატონ იოსელიანი და პოეტი რაფიელ ერისთავი თეატრის შესახებ ცუდი აზრისანი იყვნენ. ამისდა მიუხედავად ქართულ თეატრს 1854 წლამდის მთავრობის მიერ ყოველწლიური დახმარება ეძლეოდა. ქართული თეატრის მსახიობებმა დასწერეს შემდეგი პიესები:

გიორგი ერისთავმა. ძუნწი, თილისმის ხანი, უჩინ-მანჩინის ქუდი, კამისარი შტატ გარეშე ქალაქისა, კარაპეტა ქვევრში, ბებიას თუთიყუში, გაყრა, დავა, ყვარყვარე ათაბაგი.

ზურაბ ანტონაშვილი. მზის დაბნელება, ქმარი ხუთი ცოლისა, მე მინდა კნენა გავხდე, ქორწილი ხევსურებისა, ტივით მოგზაურობა, ორი მდგმური.

ჟაფარიძემ. მაიკო, ჭკვიანი ქმარი.

დვანიძემ. სახლი კუკიაში.

შეიფარიანმა. ქმრები გავაბით მახეში.

ცენზორად პლატონ იოსელიანი იყო. თეატრში ხალხი ნაკლებად დადიოდა, რის მეოხებით თეატრს ყოველწლივ ზარალი მოსდიოდა.

VI

იმ დროს ორი დიდი ჩვეულებრივი გასართობი ჰქონდათ თფილისის მცხოვრებლებს და მათ შორის ქართველებსაც. ეს იყო კრივი და დოლი. კრივი იმართებოდა ავლაბარში, ხან სიონის ქუჩაზე, აბას-აბადის მოედანზე, მოღნისის ეკლესიის ახლოს და სხვა... ეჯიბრებოდა ერთმანეთს კრივში: ქალაქის ზემო და ქვემო ნაწილი. საზ-

ღვარი მათ შუა სომხის ბაზარი იყო. მოკრივეები ორ ბანაკად იყვნენ დაყოფილი. თითოეულს ბანაკს თვისი მფარველი პატრონი ჰყავდა, რომელიც ცხენზე იჯდა და მათ ხელმძღვანელობდა.

ერთი მხრის გამგედ ითვლებოდა მოქეიფე თავადი არჩილ მუხრანბატონი, ხოლო მეორე მხრით ერთი რომელიმე მემამულეთაგანი ბორჩალოს მაზრისა... კრივი იმართებოდა ზამთრის თვეების კვირა დღეებში, ყველივრის კვირაში, აგრეთვე ნათლიღების მეორე დღეს, მრავალი ხალხის თანადასწრებით. მოკრივეები ეძგერებოდნენ ერთმანერთს: უშენდნენ ერთმანერთს მუშტებს, ისმოდა ყვირილი ხმაურობა ირგვლივ... ხშირად მოხდებოდა, რომ მოკრივეებს სახე უშავდებოდათ, ცხვირ-პირიდან სისხლი სდიოდათ და საბრალო შესახედავნი ხდებოდნენ. ისიც მომხდარა, რომ დამარცხებულები მოავლებდნენ ხელს ქვებს, აგურებს, ხის ნაქრებს და ხან რაც ხელში ხვდებოდათ. ახლო მდგომი სახლების თანჯრები იღეწებოდნენ, კარები იმტვრეოდნენ, კრივის მოედანზე შეხვდებოდათ დაჭრილებს და მკვდრებსაც.

მეტად შესამჩნევი კრივი მოხდა 1851 წელს სიონის ქუჩაზე, როდესაც დაზარალდა აფთიაქი კონბერგისა (შემდეგ აღმუროვისა). ამ კრივში ავლაბრელები დამარცხდნენ და ის-ის იყო წასვლას აპირებდნენ, რომ მათ მოეშველნენ შედარეები (კუკიისა), რომელნიც შესანიშნავი მოკრივეები იყვნენ. ავლაბრელებმა მელორეთა დახმარებით მოსცხეს მოპირდაპირეებს და თათრის მოედნამდის მიიყვანეს. მეფის ნაცვლის კანცელარიაში ჩნახება წერილობითი საბუთი 1851 წლის († თებერვლ.) კრივის შესახებ. უმაღლესი მთავრობა საყვედურს უცხადებს ვორონ-

ცოცხს იმისთვის, თუ რათ დართო კრივის ნება; ამასთანავე შეკითხვას აძლევს: მართალია, რომ ა) კაცი მოკვდაო და 300 დაიჭრაო. ვორონცოვი კრივს მუარველობდა და თავს იმართლებდა. უმაღლეს მთავრობას აცნობა, რომ მის ყურამდის მიღწეული ხმები სიმართლეს მოკლებულია, ერთი კაცი (ურია) მოკვდა იმის გამო, რომ შეეშინდა, დაეცა და თავი ქვაზე დაახალა, დაჭრილი არც ერთი არ ყოფილა... არც ცარცვა-გლეჯა ყოფილაო, ბრძანებს ვორონცოვი. მისი აზრით. კრივი თფილისში ძველისძველი ჩვეულებაა. მასში მონაწილეობას იღებდნენ ყველა წოდებანი. კრივი გამახალისებელი და სამხიარულო ჩვეულება იყო ყველასთვის, მეფიდან დაწყებული უბრალო ქვეშევრდომამდის. ვორონცოვის აზრით, რუსეთის მთავრობამ არ უნდა დაუშალოს კრივი, როგორც ძველი ჩვეულება. მისი აღკრძალვა მწუხარებას გამოიწვევს აქაურ მცხოვრებთა შორის. კრივს დიდი კავშირი აქვს ხალხის ხასიათთან, პირად სიმამაცესთან, რომლითაც ქართველები დაჯილდოებულნი არიან: ამის მეოხებით ქართველები ომისთვის დახელოვნებულნი არიან. ისინი მზათ არიან ერთს ჩვენს მოწოდებაზე გამოვიდნენ იარაღით ხელში საზღერების დასაცავად მტერთა შემოსევისგან ჩვენს ჯართან ერთად. ამ მოხსენებაზე იმპერატორმა ნიკოლოზ პირველმა შემდეგი განჩინება დააწერა: „კრივის ნება მიეცეს ქალაქს გარეთ, მაგრამ ისე კი, რომ მუშტებს გარდა სხვა რამ იარაღი არაფინ იხმაროს. კრივს თვალყური უნდა ადევნოს პოლიციამ, რომელსაც ნება ეძლევა შეაწეროს კრივი იმ დროს, როდესაც მოპირდაპირენი გასურდებიან“.

არა ნაკლებ იზიდავდა ხალხს დოლი. ვორონცოვი

ხშირად მოიგონებდა იმ დროს, ოდეს მეცხრაშეტე საუკუნის დამდეგს თავ. ციციშვილის ჟამს თფილისში მსახურობდა. ვორონცოვი იმ დროს ყოველ დღე დადიოდა მტკვრის ნაპირს და თვალს ადევნებდა სიამოვნებით ცხენებს, რომლებიც წყალის დასაღვეად მოჰყავდათ. შესანიშნავი იყო ვორონცოვის მეტყინსაცვლობის ჟამს ჯაბაბა, რომელსაც მართავდნენ ამაღლება დღეს ძველი დამოყენის იქით. მონაწილეობას იღებდნენ უმთავრესად ხალგაზრდა თავად-ახნაურები, თავიდან ფეხებამდის შეიარაღებულინი. რა თქმა უნდა, თვითოეული მათგანი ცდილობდა თავი გამოეჩინა ცხენის ქენებით და ქენების ჟამს ყაბახისთვის ჯირითის სროლით, ცხენის ქვეშ მოქცევით. ცხენიდან გადმოხტომით და კვლავ ზედ შეხტომით. ვორონცოვი ხელს უწყობდა ხალხის ძველ ჩვეულებებს. მან ჯილდოც კი დაუნიშნა მათ, რომელნიც თავს გამოიჩენდნენ. საამისოდ დოლის მინდორზე დაასობდნენ სვეტს, რომლის თავზე დასდებდნენ ოქროს თასს (ყაბახს). ეს თასი ერგებოდა მას, ვინც ჯირითის სროლით ცხენის ქენების ჟამს მას ძირს ჩამოაგდებდა. ჯირითობას მეტად ხელს უწყობდა ვორონცოვი. ჯირითი სხეულისათვის შესანიშნავი მავითარებელი სპორტი იყო, რომელსაც ძველად საქართველოში დიდ ფასს სდებდნენ... იგი ავითარებდა ძალღონეს, სიმარდეს და გამბედაობას. ამითი იყო ძლიერი პატარა საქართველო, ღორემ რას გაუძლებდა მასზე ძლიერ მტრებს. ვორონცოვმა მოისურვა, რომ ქართველებს სულეიერა გასარაობიღ შეეძინათ. ეს გასართობი გახლდათ ქარაუღი აეატრი. მაგრამ მას პირველ ხანად ხალხი აგრერიგად არ ეტანებოდა. მისი სული და გული მდაბალი ხარისხის გართობებისკენ იყო მიქცეული.

VII

1855 წელს, როდესაც ვორონცოვი კავკასიიდან გადაიყვანეს, რუსულ თეატრის დირექტორმა ბოგდანოვმა ქართულ სცენას ყოველ წლიურ შემწეობაზე უარი უთხრა. ერისთავს ცოტა ხნობით საჩივრით გამოქონდა ეს დახმარება. ქართული სცენა 1855 წლის სეზონის გასვლამდის მოისპო. ამის შემდეგ გიორგი ერისთავმა სამსახურს თავი დაანება და სოფ. ხიდისთავს გადასახლდა.

ბოგდანოვის მოხსენების თანახმად 1855 წლის გაზაფხულზე ქართული დასი სრულიად დათხოვნილ იქმნა. ამავე დასს ბოგდანოვმა ნება არ მისცა რუსულ თეატრში წარმოდგენების მართვისა. ქართულ სცენას ყველგან გზა დაუტარეს. 1855 წლის გასულს ქართული დასი იძულებული შეიქმნა დაექირაფებინა შერმაზანოვის სახლი წარმოდგენათა გასამართავად და ამ საქმის გამგედ აღირჩია თფილისის პირველ გიმნაზიის აღმზრდელი ივ. კერესელიძე. საქმე გაძნელდა. თავადი ბებუთოვი, კავკასიის დროებითი გამგე, პიესების წარმოდგენის ნებას არ აძლევდა, რადგან ისინი ოფიციალურ ცენზორის მიერ ნება დართულნი არ იყვნენ. პლ. იოსელიანი, რომელიც ქართულ ცენზორად ითვლებოდა, კერძო პირი იყო, ვორონცოვის ნდობით მოსილი. იმის ნებართვას სავალდებულო მნიშვნელობა არ ჰქონდა. ამის გამო 25 ქართული პიესა პეტრეს ქალაქში გაგზავნეს ნებართვისათვის, რადგან კანონის ძალით იქ ხელმწიფის კანცელარიის მესამე განყოფილებაში უნდა განეხილათ. იქიდან პიესები უკანვე დააბრუნეს, რადგან ხსენებულ კანცელარიაში ვერ იშოვეს ქართული ენის მცოდნე პირი. თავ. ბებუთოვი თითქოს გან-

ძრახ საქმეს აქიანურებდა. ხელს უცარავდა ქართულ თეატრსა. პიესების უკანვე მიღების შემდეგ პეტრეს ქალაქში შეკითხვა გაგზავნა და მყობადისათვის სახელმძღვანელო ჩვენებანი სთხოვა. ეს მიწერ-მოწერა ექვს თვეს გაგრძელდა. ბოლოს 1856 წლის ივლისის თვეში ქართული პიესები კავკასიის საცენზურო კომიტეტს გადაეცა; სადაც ისინი იმ თავითვე არსებითად უნდა გადაცემულიყო. ამ წელში ქართულ დასს არ მისცეს ნება წარმოდგენების მართვისა სახელმწიფო თეატრში. ივანე კერესელიძეს, რომელიც წარმოდგენებს დაქირავებულ სახლში მართავდა, ვალი დაატყდა და დიდ გასაჭირში ჩავარდა; იმ თავითვე ქართულ თეატრს თან დაჰყვა მთავრობის წარმომადგენელთა უნდობლობა, რითაც აიხსნება ის შეიწროებანი, რომელნიც მიაყენეს ამ ქართველების თვითშეგნების დიდებულს ტაძარს. მხოლოდ ოცდაათხი წლის შემდეგ (1856—1879) შესაძლო შეიქმნა მტკიცე სიძირკველი ჩაპყროდა ქართულს თეატრს.

ჩვენ დიდ ყურადღებას ვაქცევთ ქართული თეატრის საკითხს. თეატრის დაარსებამდის ჩვენში არ იყო შესაძლებელი გონივრული კულტურული ცხოვრება. ქართველი ხალხი ძველებურად დაქსაქსული იყო, ქართველი ერი წარმოადგენდა ბრბოს, უზრუნველ ხროვას, რომლის საზრდო იყო კრივი, ცხენის ჭენება, ხმლის ქნევა, ჰარიალალე, ღვინო და ქეიფი. მიძინებულ ქართველ საზოგადოებას თეატრი მოევიდინა სიცოცხლის მოციქულად. მან ღრმად შეარყია მისი ცხოვრება, შთაუნერგა ახალი გრძობები და აზრები, რის შეოხებით ძირითად შეიცვალა ქართველის სოფლმხედველობა... თეატრმა მწერლობაც გამოაცოცხლა... თეატრი ქართულ მწერლობის მასაზრდოებელ

დედად ვახდა. სწორედ მას უკან გაჩაღდა ქართული მწერლობა. რომელიც შემდეგში თეატრთან ერთად იზრდებოდა. მდიდრდებოდა და შინაარსით ღრმავდებოდა.

VIII

ზიდრე გიორგი ერისთავის კომედიების გარჩევას შევუდგებოდეთ. საჭიროთ ვრაცხთ შეგუებოთ მოკლედ მის ლინაჯს. რომელშიც გამოხატულია პოეტის სოფელ-მხედველობა. მისი ლექსები საზოგადოდ მაინცა და მაინც დიდი ღირსებისა არ არის. ი. ჩვენი ქვეყნის ტურფა ბუნება ფრიად მრავალ მგოსანს. იძლევა, რაც მომასწავებელია იმ გარემოებისა. რომ ჩვენი ერი ჯერ მომზადებული არაა დარბაისლური მსჯელობის და მუშაობისთვის, რომ შის უმრავლესობა ჯერეთ არ ვასცილებია იმ ხანას. როდესაც ერი მხოლოდ გრძნობით სცხოვრობს და სამეცნიერო. დამჯდარი შრომისთვის მაგრე რიგად არაა მომზადებული... ჩვენში ყოველივე მოღვაწე ლექსიდან იწყებს სამწერლო შრომას. ასე მოიქცა გიორგი ერისთავიც. მის ლექსთა შორის უპირველესი ადგილი დრამატიულ პოემას: „ქეშლად“-ს უჭირავს. გიორგი ერისთავი ნათელ ღებულ იქმნა 1832 წლის ცნობილ შეთქმულების მიერ, რომელიც შესანიშნავია თავის იდეით და არა შედეგებით. გიორგი ერისთავი გაგზავნეს თუ არა რუსეთს. მისი ქნარიც სწორედ აკენესდა:

„მე აწ სათუფი მოყვასთ მამარებს,
დამიხშავს კლიტით მამულის კარებს,
მიფად, კანხაღა სუღა აქ მრჩების;
მუნ სეუდის ქაჩი აბლად დამრჩების,
მუნ უცხო უცხად ნუ თუ მხარესა.
უცხოთა დამუფან მე სამარესა!“

მისი ლექსების უმეტესი ნაწილი მწუხარებით და კმუნ-
ვისა სავსეა. მისი კმუნვა ბარათა ღრმა, ისაა სუსტი და ნელ-
თბილი... დაბლა სდგას ნიკ. ბარათაშვილის და ვახტ. ორ-
ბელიანის კმუნვაზე. ლექსების საგანი სხვათა შორის მა-
მულის სიყვარული და მისი წარსული დიდებაცაა. გადმო-
თარგმნილ ლექსთა შორის არიან ლექსები მიცკევიჩისა,
ვიქტორ ჰიუგოსი, პეტრარკისა, ბერანჟესი, პუშკინისა და
ლერმონტოვისა. 41 ლექსიდან 33 თვითონ დაუწერია.
უთარგმნია ისეთი ლექსები, რომელთ შინაარსი მისი პოე-
ტური ბუნების მთავარ ჰანგს შეესაბამებოდა. საჭიროდ არ
მიგვაჩნია მისი ლექსების დაწვრილებით გარჩევა, მიუ-
ხედავად იმისა, რომ, როგორც სამართლიანად მოწმობს ბ. კიტა-
ბაშიძე, სახსენებელნიც არ არიან.

„შეშლილი“ საუკეთესო ნაწარმოებია. ამაზე სრული
თხზულება პოეტს არ შეუქმნია, ის დიდი ხელოვნებითაა
დაწერილი. უმთავრესი გმირია ბეგლარი, მიჯნური და ისიც
პოეტი (თვით ავტორი, რომელსაც სახეში, როგორც ამ-
ბობენ, ნიკ. ბარათაშვილიც ჰყავდა). ის ოთხი თვის და-
ნიშნულია და უკმაყოფილოა დანიშნულის მშობლებისა,
რომელთაც არ სურთ თავისი ასული მისცენ ცოლად ბეგ-
ლარსა. დაჟვარდოვანმა ცამ ბეგლარის გულში აღძრა
სურვილი. ის ნატრობს მერცხლად გადაქცევას, რომ მთე-
ლი ცის სივრცე მოიაროს და თავისი თვალთ ნახოს პი-
რისპირ მზე, მთვარე და ვარსკვლავები. ბოლოს გაახსენ-
და, რომ ადამიანი მომაკვდავი არსებაა და არ ძალუძს ყო-
ველივე თვისი სურვილი განახორციელოს.

„ჩვენა იმედი და ჩვენი ბედი
ასე სიჩმარებრ აუშნა გაქრება,
საჭრაცხლარ სიამი უცრად სწყაება,

კარნადა, ვაჲ! მე ღუთისა ქმნილი
ვარ ამა მიწას მაგრა მიკრული!
ვეკირბა, რად მომცა გონება, ნება,
თუ რომ სიკვდილით სულ დასრულდება!
შაგრამ რა ვუტყვეო მზესა, მთვარესა,
ამ მნათობთ ვარსკვლავთ, ცის სმუარესა;
იღუმაღ შეტყუას მე სინიღისი:
სხვა სოფლისათვის არს სამზადისი” . .

ყოფნა-არ-ყოფნის საკითხი აღელოვებდა და ღრმად აფიქრებდა მთელი მსოფლიოს ყველა მგოსანს და ყველა ფილოსოფოსს. ვერ ასცდა ამას გ. ერისთავიც, რომელიც წმინდა წყლის რომანტიკოსად მოსჩანს ამონაწერ ნაწყვეტებში. მას აქვს მასტიური შეხედულება სიკვდილ-სიცოცხლის შესახებ... პოეტების ნერვების აშლილობით აიხსნება ასეთი თავის მტვრევა იმ საკითხის გამო, რომელსაც სიკვდილ-სიცოცხლე ეწოდება და რომლის საბოლოო გადაწყვეტა არვის ძალუძს... ყოველთვის პოეტის ნაწარმოებთა შორის ეს ადგილი შეადგენს სუსტს ადგილს, რომლის გარშემო მრავალი სიტყვისა და აზრის გროვია... და მკითხველი იძულებულია იკითხოს და ისწავლოს მსგავსი ადგილები... რამდენი დრო ეკარგება მკითხველს ამისი მსგავსი ადგილების შესწავლაზე, დრო, რომელსა სარგებლობით მოიხმარს სხვა რეალ, ნამდვილ ცოდნის შეძენისათვის. ჩვენ მიუტყვებელ ცოდვად მიგვაჩნია ამისი მსგავსი კითხვების დასმა... და პასუხიც, რომელსაც პოეტნი იძლევიან, წყლის ნაყვას წარმოადგენს, მით უმეტეს, რომ ხშირად ამ პასუხს სიმეოლოურ და ზღაპრულ ბურუსში ახვევენ და ამით უფრო აბნელებენ ისედაც დაბნელებულ და გზააბნეულ გონებას... სადი ცოდნა, ნამდვილი ცხოვრება,

ჭეიდილშობილური გრძნობები სამშობლო.ს. თვისის თავას და კაცობრიობის წრეული სიყვარულისა — აი საგნები, რომელთაც უნდა ემსახურობოდეს უფულებვე დარგი სიბრძნისა და თვით პოეზიაც, რომელიც სიბრძნისაა ერთი დარგი.

გიორგი ერისთავი რომ რომანტიკოსი იყო, ეს სჩანს მისი ლექსიდან „ნიკოლოზ ბარათაშვილის გარდაცვალებაზე“.

„რა მიგვეფარე, ტას შევსტკეარი; რა დღე ბნელდებას,
ჭუჭუჭებ, ტატო* რა ვანსკვლავად გამოიწყინდების.
თითქოს გხედავ შენ მთარულსა რძისა გზაზედას,
ანგულსთ დასნი გუბეკიან, ეურს დაგიკდებენ,
მერე ტის სივრცეს, ლაყვარდოვანს განავარდებენ!“

ბეგლარის შეხედულობა ცხოვრების და სხვა სოფლისთვის სამზადისის შესახებ იწროა: მას კატეხიზმოს სახელმძღვანელოშიც შეხვდები: საანბანოა... ეს გარემოება გვიჩვენებს, თუ ჩვენი პოეტები რა განვითარების პატრონები იყვნენ. ისინი არ იცნობდენ ევროპის კლასიკებს, და ალბათ, არც რუსთა მაშინდელ საუკეთესო მწერლებსა. ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნის გასულს დიდებულმა გიორგიმ, ნემეცთა მგოსანმა, შექმნა უკვდავი „ფაუსტი“.

ეს დიდებული ნაწარმოები, ეს ზღვა ღრმა აზრებისა და დიადი გრძნობებისა... გიორგის ფაუსტი ამბობს: „მე შევისწავლე ავილასოფისნი, მედიცინა, უფლება, ღვთისმეტყველება. მაგრამ ვღგვეარ სხტოდავი ტუტუცი... ყველა მეძახის მაგისტრს, დოქტორს, მყავს მრავალი მოწათე, მაგრამ „მე არ ძაღმის რამე ვიცოდე! ამის გამო მიდულს ძარღვებში სისხლი“. ფაუსტი სწუხს, რომ ის იმყოფება იწრო ოთახში, რომელიც გამოტენილია წიგნებით, რომელთაც მატლი ხრავს; აქ ყველგან ბოთლებია, იარაღებია.

*) სახელია ნიკ. ბარათაშვილისა.

„Взамѣнъ природы всей живой,
Куда Господь послалъ людей,
Живу въ пыли я лишь гнилой
Звѣриныхъ да людскихъ костей“.

ჩვენ გვესმის ღრმა სევდა ფაუსტისა... ის შედეგია სრული ცოდნისადმი მისწრაფებისა, იმ დიადი განვითარებისა, რომელიც შეიძინა. დიდი განსხვავებაა ფაუსტსა და ბეგლარს შორის, ისე როგორც გიოტესა და გ. ერისთავს შორის... მაგრამ ეს რა საძრახისია ქართული მწერლობისთვის, როდესაც თვით რუსული მწერლობა იმ დროს, როდესაც გიორგი ერისთავმა იწყო ლექსების წერა, საბუთიანად ვერ იცნობდა ევროპის საუკეთესო მგოსნებს!

„შეშლილში“ ბუნება გამოხატულა, როგორც ადამიანის ბატონი... ადამიანის მტერი. ბუნებასა და კაცს შორის არსებობს უთანხმოება; წინააღმდეგობა. ადამიანი სუსტია ბუნებაზე:

„სიყველი და ბუნება სულ ჭაბუკდება
(კაცი) გვირგვინი ღვთისა ქმნილებას
ბერდება, კვდება და დღე აკვდება!
არ აქვს უფლება განცხრველებას;
შმოსია კაბა ტანთ განსწწნილებას!“

სიყვარული საჭირ-ბოროტო საკითხია პოეზიაში... ის გიორგი ერისთავს ორგვარად ესმის. იმავე პოემაში მოყვანილია ბეგლარის ლექსი, საყვარელთან მიწერილი. იქიდან სჩანს, რომ პოეტი იმას ელტვის, რომ სატროფო დაინახოს, მისი ხელი. გულს მიიკრას და მას ლამაზი თვალები გადუკოცნოს... მაგრამ, ერთსა და იმავე დროს სიყვარული ჯოჯოხეთიც არის და სამოთხეც, დამტანჯველიც და აღმტაცებელიც... ამ აზრს ბეგლარი გამოსთქვამს თა-

ვის სატრფოსთან საუბარში: „ლიტანა კაცა როგორ მი-
ხვდება, რომ ჩემი გული არს დაკუწული და მასგან შევქმენ
ტრფოსთა ანანა!“. პოეტს ზიმავე პოემაში მოჰყავს აზრი
დედაკაცის დაუდგრომლობის შესახებ. დედაკაცი, მისი აზ-
რით, კაცის შემაცტნენლი და მისი მომატყუებელია. მაგ-
რამ თვით პოემის მსვლელობიდან არა სჩანს, რომ ტასო
ღირსი ყოფილიყო ამ საყვედურისა. ბეგლარის მიმართვა
ქალთადმი ერთი საუკეთესო ადგილთაგანია მთელს პოე-
მაში აი რას ეუბნება პოეტი ქალებს:

„კაცის ფერცხადო* მაცდურადა, ბურცულა ოცნების,
გველებრივ კრულა, კაცთ გულმხვრულა, მასინჯ ცოცების!
ოა! თუ შეიქმდეს, შემოგბერთა სამუშის ქარი.

რამე თქვენითა სულ ადგავსო მდინარე მტკვართ.

ან მიგცეთ კბილსა, ღომას კბილსა, ესა დასატყვისა,

რამ ქალთა სახეს დაღეჭვადეს როგორც რომ კევსა!

წარვედ, მაცდურთ, უკუნურთ, გაკსრეს ვით გველსა,

გაგიჭვდეთ თავსა, ამოგთხრით თვადსა, კაცთ

მომწამველსა.

ვიწამდავთ გულსა, გმშხამავთ სულსა. შეგქმნით ქლექებად,

დაესა კეთილსა არ მოგცემთ ძილსა, გეცეთ მეხებად.“

მაგრამ თითქო შეინანაო ასეთი თვისი ცული შეხე-

დულობა ქალთა შესახებ, ბეგლარი თავის თავს მიმართავს
და ასე ეუბნება:

„საბრადლო მტერო, თავის მტერო, რას ბოდავ ენათ?

რას იქ ამ სოფელს, არ შესს სამყოფელს, გველებრივ
კბენათ?

ვინ გქმნა უფალი,
დასთრგუნა ქალი,

9

*) გვერდი.

ღვთისა ქმნილება,

მშვენაურება!

ამავე პოემაში პოეტს ის აზროც აქვს გატარებული, რომ საზოგადოდ თავის საუკეთესო შვილთ, პოეტებს ხშირად ხალხი სდევნის. პოეტის ხვედრი დევნა და ტანჯვა... მას ხშირად შიმშილი მოეღოს. მოიგონებს ბაირონის, ტარკვატო ტასოს, კამოენსის, დანტეს და ლვიდიოსის ბედსა...

„და თქვენცა, ენო, მამაკვალთ მტერნი, სავსენო
შურით,

თქვენ არ იყავით, დასტინოდით დიდ ბაირონსა?

ტარკვატო ტასი?

გერ სტანით ფასი,

უწოდეთ მტერი,

ქმენით ჰერობილი:

მის მღერა ტებაჯი.

გერ მოიგანეთ.

თქვენში არ იყო კამოენსი მტევლა მშიერი?

თქვენ არ სდევნიდით დიდსა დანტეს, იყავით მტერი?

და ლვიდიოს რამისაგან რისთვის განაძეთ?

„ქნებ მეც ისე მამიძულეთ, არვის დაგნანდეთ?“

პოეტის გული ამ სიტყვებში სწუხს საერთო საკაცობრიო ვაების გამო. მისი ოცნება ჰფერენს მსოფლიოში, განშორებული სამშობლოს იწრო ჩარჩოებს, მაგრამ არ ავიწყდება, რომ ის თავისი ერის შვილია, მოწოდებული ამ ერის სენტა საკურნებლად. ამის გამო მიმართავს თავის ღვიძლ თანამოძმეებს ამ სიტყვებით: -

„ქნებ მეც ისე მამიძულეთ,

არვის დაგნანდეთ?“

თავის მოწოდებასა და მსოფლიო გენიოსთა მოწო-

დებას შორის გ. ერისთავი ნათესაობრივს, სულიერ კავშირს გრძნობს, გრძნობს აგრეთვე ბედის ერთობას. ქართველი პოეტის ასეთი შეგნება ევროპის კულტურულ ფერხულში ჩაბმული ქართველი ერისთვის სანუგეშო მერმისის მომასწავებლად დასასახი იყო.

IX

პოემაში გამოყვანილია ტასო, ბეგლარის სატრფო ქალი. პირველ ნაწილში ის სჩანს მხიარულად და ბედნიერად, ხოლო მეორე ნაწილში — შეშლილად, ფერმიხდილად, თეთრი კაბით. დედას გადაქრით უთქვამს მისთვის, რომ არ სურს მიათხოვოს მესტვირუ ბეგლარს. ტასო, ჯავრით კკუაზე შემცდარა. მკურნალი მაინც გათხოვებას ურჩევს.

მშობლებმა გადასწყვიტეს მიათხოვონ ვილაკ კაპიტანს, ხანში შესულ საქმროს. ქორწილის დღეს ტასო, ჯვარის საწერად განმზადებული, გამოეთხოვა ყველას და სახლის აივნოდან მტკვარში გადავარდა: ბეგლარის სიყვარული კაპიტანზე არ გაცვალა. ბევრი ლამაზი და მშვენიერი ადგილია ამ პოემაში. მხოლოდ კომიკური სცენები მასში ზედმეტად მისაჩნევია. მასში გამოხატულია ნამდვილი, რეალური ცხოვრება, ქართული ხასიათი. პოეტი ამის მეოხებით გვიხატავს, თუ რა ცუდ გარემოებათა შორის სცხოვრობდა კაცთა უგრძობლობა და გულგრილობა სხვათა ჭირის მიმართ; საოცარის მაგალითითაა დასურათებული: ერთად შეგროვილნი „ლოტოს“ სათამაშოდ გაიგებენ ტასოს უბედურებას, მაგრამ წარბსაც არ შეიხრიან და უსირცხვილოდ განაგრძობენ „ლოტოს“ თამა-

შობას... მასში დახატულია იმ დროის ქართული ოჯახის ნამდვილი სურათი: აზრები და წარმოდგენა ცოლ-ქმრობაზე, სიყვარულზე, მწერლობაზე, გონებითს შრომაზე, აღწერილია იმავე დროის დავისა და საჩივრების მოყვარეობა... აქ გამოხატულია პოეტის მომავალი დრამატული მოღვაწეობის პროგრამა. ტასოს დედა ანახანუმი ემდურის სასიძო ბეგლარს, რომ არზა არ დაუწერა. რომლითაც უარი უნდა ეთქვა ნასესხები ფულის მიცემაზე ერთის დაღალისთვის; მწერლობას დაცინვით ეპყრობა... მაშინდელი ქალები სიყვარულის გრძნობას დაცინვით ეპყრობიან. ისინი სიყვარულს „მოდნად“ სთვლიან. აი რას ამბობს ერთი მაშინდელი მანდილოსანთაგანი:

„ჩვენცა ვყოფაღვარო ქმარად ქალები,
 ჩვენცა გვეჩინა კარგი თვალები,
 მაგრამ ჩვენ გულსა არა ვკითხავდით,
 საქმრად ვინ გვინდა, ვისთვის ვიხრავდით.
 ვათხოვებანს მაშინა ვგრძნობდით;
 რცხა საყდარში ქმარს წავეკებოდათ!“

• ასეთს საზოგადოებაში, რა გასაკვირველია, რომ გიორგი ერისთავის ნიქი სასურველად ვერ გაფურჩქენილიყო... მან ცხადად შეიგნო, რომ ზნეობით დაცემულ ქართველ საზოგადოებას ზნეობრივი წვრთნა, აღზრდა ესაჭიროება... რომ საჭიროა თვალთ წინ დაუყენო მისნი ნაკლულევენებანი მთელის მათის საშიშროებით და მოუწოდო საუკეთესო ცხოვრებისათვის.

ბიორგი ერისთავი ქართველ მწერალთაგან პირველი
 შეეცხა ქართველი ჭაღბის ნამდვილს რეალურს ცხოვრე-
 ბას აწმუჟი და მით შეიქნა ქართულ ლიტერატურაში
 რეალიზმის დამყარების მამამთავრად. რეალიზმი გვიმოძღვ-
 რებს, რომ ბუნება და ადამიანთა ცხოვრება მწერალმა ისე
 დახატოს, როგორც ეს ნამდვილად არის, სრულის შეუთხ-
 ზველი სინამდვილით... მწერალმა თავისი პირადობა და
 თავისი პირადი გრძნობები (სუბიექტივიზმი) უნდა უკუ-
 აგდოს ამა თუ იმ მოკლენის დასურათების დროს... ამ შემ-
 თხვევაში მწერალი ფოტოგრაფოსს მოგვაგონებს: მან უნ-
 და გადაიღოს საგნის სახე ისე, როგორც ნამდვილად არის...
 რეალიზმი იმას გვიმოძღვრებს, რომ ბუნებაში ყოველივე
 წინდაწინ განსაზღვრულ კანონებს ემორჩილება... კაცი
 ბუნების შვილია, მისი ნაწილია და ამის გამო მისი ხორ-
 ციელი და სულიერი ბუნება ბუნების მოვლენათა ძლი-
 ერი ზედგავლენის ქვეშ იმყოფება... ამის მთხებით ადა-
 მიანი ბუნების ყურმოჭრილი მონაა და არა მისი ბატონ-
 ნი. ადამიანის სულიერი მოძრაობა იწყება და თავდება
 მის სხეულში, რომელიც ისეთივე ხრწნადია, როგორც
 პირუტყვის და სხვა უსულო საგანთა სხეული. რეალურის
 ქმნილების შინაარსად შეიძლება იყოს ჩვეულებრივი, სადა
 მოვლენა, რომელსაც ადამიანი ყოველ დღეს ხვდება და
 არა რაიმე განსაკუთრებული გვამის ცხოვრების და შემ-
 თხვევის აღწერა. ამის მიხედვით თვით ენა და სტილი
 რეალური ნაწარმოებისა უნდა იყოს მდაბიო, უბრალო...
 მწერალს შეუძლიან იხმაროს თავის აზრების გამოსახატა-
 ვად ყოველივე საგძალი, რომელიც კი ენის ლექსიკონში

ნოპოვება. საქართველო ბაძვიდა რუსეთს, რუსეთი—ევროპას. რუსული მწერლობის საშუალებით საქართველოში რომანტიზმის აზრები გავრცელდა; ხოლო რომანტიული სკოლა ქართველთა შორის არ არსებობდა. რომანტიკოსები აზრით და გრძნობით იყვნენ საქართველოში რეალური მიმართულების დამყარებას წინააღმდეგენ გრ. ორბელიანი, პლატ. იოსელიანი და სხვანი... პირველი მათგანი რომანტიკოსი იყო. გაიმართა ლიტერატურული დავა. რომანტიკოსებსა და რეალიზმის წარმომადგენელთა შორის (აკაკი, ილია): ეს დავა აზრთა სხვადასხვაობას მოწმობდა: საზოგადოების განახლების მაჩვენებელი იყო. გრიგოლ ორბელიანს არ მოსწონდა რეალურის მიმართულების სადა, მდაბიო ენაც...

რეალიზმი ქართულს ლიტერატურაში დაიბადა მე-50 წლებში. სწორედ მაშინ, როდესაც ის ევროპაში გაჩნდა... საქართველოში რეალიზმის დასამყარებლად შემუშავდა ცხოვრების პირობები...

ქართველებმა უნაყოფო ოცნებობას თავი დაანებეს და ევროპოვანების გამგეობის დროს ხელი მიჰყვეს თვისი ცხოვრების ნამდვილ, რეალურ საჭიროებათა განმარტებასა და დაკმაყოფილებას. მათ მესვეურად იმ ჟამად გიორგი ერისთავი შეიქმნა. ის თუმცა რომანტიკოსთა შორის აღზრდილი იყო და თვისს ლექსებში მათ გაულენას გზავერაუხვია, მაგრამ მინც მისი სალიტერატურო მოღვაწეობა რეალური ხასიათისაა „მისი გონება,— როგორც ამბობს კიტა აბაშიძე — მეტად თხიზელი და დაკვირვებული იყო და მას თანდაყოლილი ჰქონდა სატირიული ნიჭი, ნიჭი დაცინვისა და განკაცხვისა. ხოლო როცა დრომ და გარემოებამ მოითხოვა განგებისაგან მინიჭებულს ნიჭს ერის-

თავისას გზა გაეხსნა, სახე ამ ნიჟმა თავისი დაგვანახვა. იგი არსებითად დრამატიული მწერალი იყო. როგორც დრამატიულს მწერალს, ბევრი ნაკლულევანება აქვს, მაგრამ ეს მისი ბრალია, რომ ქართულ ლიტერატურაში ზგი იყო პირველი ამ გვარი მწერალი და როგორც პირველს ბევრის ახლისა და წყრილმანის შემოტანა დასჭირდა ჩვენს ლიტერატურაში, რამაც მისი ნიჟიც დააბრკოლა. მის კომედიების ნაკლულევანებებში მის ნიჟს იმდენი ბრალი არ ადევს, რამდენადაც ქართული ლიტერატურის სიღარიბეს. გ. ერისთავის კომედიების მნიშვნელობა ჩვენის ცხოვრებისა და ლიტერატურისათვის მრავალგვარია. იგინი შეიქმნენ ენით და შინაარსით ახალი მიმართულების შემქმნელნი "... მას მდებიო ენა აქვს ლექსებში, უფრო მარტივი და სადა, ვინემ რომანტიკოსების ენაა. ამ მხრით უფრო საყურადღებოა მისი კომედიების ენა. პლატონ იოსელიანი, ძველი მიმართულების მომხრე, მაგრამ ღრმად განვითარებული ადამიანი, აი რას ამბობს გ. ერისთავის კომედიების ენის შესახებ: „მწერლობა ძველთა (გარდა რუსთველისა და მცირეთ სხვათა) არა იყო ჩვეულებითის საუბრის ენით, რომელიც არის და უნდა იყოს ჭეშმარიტი ენა ხალხისა. დამწერმან ამა პირველისა, ქართულსა ენაზე კომედიისა („გაყრა“) თ. გ. დ. ერისთავმან, დაბადა ენა ქართული ახლისა გვარისა მწერლობისა იგისა“.

მართლაც, ქართულს ლიტერატურაში დაბადებულს ახალს რეალურს მიმართულებას ახალი ენაც ეჭირვებოდა... ისაა მამამთავარი არა მარტო რეალურის მიმართულებისა ქართულს ლიტერატურაში, არამედ დრამატიული მწერლობის მამამთავარიც. გიორგი ერისთავმა, როგორც ვიცით, უმთავრესად თავი ისახელა თავის კომედიებით: მათ-

ში ცხადად სჩანს მისი გონებითი ძალ-ლონე და ზნეობითი ვინაობა... 'კომედიებში, როგორც ამას მოითხოვს რეალიზმი. ავტორს უფრო ადვილად შეუძლია თავისი პირადობის დამალვა... თვის აზრებს და გრძნობებს ის პირში უდებს სხვადასხვა მოქმედ პარს, არა თუ მხოლოდ მოქმედებს, არამედ ურთიერთშორის დაპარაკობენ... საზიზღარი და დასაძრახისი მიმართულებების და მოქმედების სცენაზე გამოაშკარავება თვით მოქმედ პირთა საშუალებით, რომელთა უკან ავტორი იმალება, უფრო ხელსაყრელია მწერლასთვის, ვინც პირდაპირი მხილება...

XI

გიორგი ერისთავი ზნეობითი კომედიების მწერალია. ის ამხილებს ქართველი ერის ნაკლულევიანებათა ჯა სურს მათი აღმოფხვრა მისი ცხოვრებიდან... გიორგი ერისთავი თავის კომედიებში ამხილებს ქართველთა ამოდმორწმუნობას, დაუდევნელობას, უქმად დროს გატარებას, ფლანგვას, ვალის სიყვარულს, ბაქიაობას, მარტივ სულობას... მაშინდელი ქართველის ღირსებას შეადგენდენ ფაქაცობა და რაინდული სანააზი, როგორც მრავალ საუკუნოვანი მემკვიდრეობის ნაშთი. ამ გვარს საზოგადოებას გამოფხიზლება ექვირვებოდა. გ. ერისთავის კომედიების საშუალებით ხალხმა თავისი თავი იცნო, დაცინვამ თავისი კეთილი შედეგები მოიტანა და საზოგადოება რამდენადმე გამოფხიზლდა... ყველაზე მეტი მხილების მათრახი თავად-სწინაურაბას და მოვარე საზოგადოებას მოხვდა. გ. ერისთავის კომედიებში ვხედავთ ორს უმთავრესს მოქმედ პირს: ქართულ თავადს და სომეხ ვაჭარს... პირველი ფუქსავა-

ტია, თვისი ქონების მფლანგავი. ხოლო მეორე მისი ზუ-
დამ მომტყუებელი, ყაირათიანი, ხელმოკერილი... ერის-
თავის კომედებში თავად-ახნაურობა იქნა თაობადაა გამო-
ყვანილი. ერთი თაობა ძველია, ხოლო მეორე ახალი.
პირველი: ძველი მამაპაპური დარბაისელი თავად-ახნაურო-
ბაა; ის ამპარტაყანი და დაუდევნელია; მეორე: რუსეთში
ნამყოფი „აერგ-დალეულა“ თაობა... ავტორი „თერგ-და-
ლეულებს“ თანაუგრძობს. ძველს თავის შრომა არ უყვარს.
ოჯახის მოვლა არ იცის, მწვეარ—მეძებრებს დასდევს.
სწრაფია და ეოჯახა*) აგონდება იმ შემთხვევაშიც კი, რო-
დესაც ოჯახი ელუპება და ცოლ-შვილი შიმშილით ეხო-
ცება (პავლე); სადავო ქონების პატრონი სულ საჩივარში
ატარებს თავის სიცოცხლეს და ამ საჩივრებში გარჩევას
თითო მდივანბეგი უნდება (ონოფრე); მის ჯიუტობას სახ-
ღვარი არა აქვს: მას უმჯობესად მიიჩნია თავის თავის და
მეზობლის დაღუპვა მასთან. მორიგებით საქმის გათავებას
(ამირინდო)... ისეთი ფიცხია, რომ არ იბრალებს საწყალ
გლეხს ასაკლებად და არც დაინდობს თავის ძმას მოსაკ-
ლავად სულ უბრალო მიზეზთა გამო (ანდრეაფარ)... თუ
სამსახურშია, ის ქრთამს იღებს (რამაზ), თუ სამსახურში
არაა, თვითონ აძლევს ქრთამს (ამირინდო და ონოფრე).
რომ საქმე მოიგოს. მისი ცხოვრების უმთავრესი მიზანია:
„სმა-ჭამა დიდად შესარგი“: ბოზბაში, ჩიხირთმა, მწვადე-
ბი, ფლავი, ლულა-ჭაბაბი, აფხაზური, სამოციანიდამ ამო-
ღებული ღვინო. ჭამაქმის მეტს არას დაგიდევს. საკუთარი
მამულის და მეზობლების გარეშე, მისთვის მარტო მაზრის
ქალაქია, სადაც „ზანედატლები“ და „ისპრავნიკები“-ა, და
თითონ ქალაქი თფილისი... მარტო ერთხელ მიაღწია

*) ძაღლების სახელებია. შ. შ. შ.

ანდუყაფარმა მოზდოკამდის და ისიც რის ვაივაგლახით. მისი გეოგრაფიის ცოდნა მეტად შეზღუდულია. კარჩაკეტილობა უყვარს, შორს წასვლა, სხვადასხვა ქვეყნების და ქრების ნახვა არ ეპიტნავენა... ამის გამო იწროა მისი სოფლმხედველობის ფარგალი. ეტყობა, რომ ქართლელი თავადი ჰყავს სახეში ერისთავს.

ქ: ახალაჲაბა რუსეთში ნასწავლია? დიდი სურვილი აქვს, მაგრამ საქმეში კი ვერ გამოუყენებია თვისი სწავლა. თვისი თავი მიაჩნია ახალშობილად. გრძნობს, რომ მოწოდებულია. ცხოვრება ახლად დაიწყო და შეებრძოლოს ცხოვრების ზღვის მღელვარე ტალღებს. იცის კარგად, რომ ძველი თაობა დე საზოგადოდ ხალხი მას (ახალთაობას) ნდობია არ უცქერის. სწყურია შრომა, სურს ახალი სისტემით მიწა შეამუშაოს, ყმებთან კეთილი განწყობილება დაიჭიროს (გლეხთა ვათავისუფლებს აზრი ჯერ არ იყო), ბანკიდან აპირებს თულის სესხად აღებას, თუ საქმისთვის დასჭირდება. მისი ნაკლი ამას გარდა, **სინჯარა:** სურს ვაზები ამოთხაროს და თუთის ხეები ჩარგოს იმათ მაგივრად. ეს ქართველთა ჩაცვა ღერბის ქალაღზე ლექსებსა სწერს, სიტყვით ბევრს რამეს იქადის, საქმით კი ვერას აკეთებს, საქმიანობას გაუბრბის. იგივე ძველი თაობაა თავის აგებულობით, მხოლოდ რუსეთში ნამყოფი და გონება განვითარებული; მშობელი ქვეყანა და მასში არსებული წესები არ იცის. თითქოს ერთი შეხედვით ადამიანის გულს ახარებს. მეცნიერებანი შეუსწავლია, ტკბილად მოსაუბრეა. საქმიანობისა კი არა გაეგება - რა; თვისი საკუთარი სარგებლობაც კი არ ესმის. მეტად სუსტი ნებისაა. ადვილად შეიძლება მისი დაყოლიება, მისი გადაბირება.

სამეხე გ. ერისთავის კომედიებით, ვერცხლის მო-

ყვარეა, მაგრამ ჯერ ადამიანურ გრძნობებს მოქცეულნი არაა, გული არ გაქვავებია. იმისი სარგებელი სამო შაურია (15⁰/0). ქრთამის გაღებას საქმის გაკეთებისათვის ცოდვად არ სთვლის. ის ოქროს ხბოს ეთაყვანება. ობობასავით დღე და ღამე ქსელს აბამს, რომ მეტი სისხლი გამოსწოვოს. მას, ვინც ხელში ჩაუვარდება. ამისთვის ცდილობს მოიპოვოს უპირველეს ყოვლისა ნდობა და მეგობრობა ხალხში, რომ უფრო ადვილად გააძროს ტყავი. პირში თავის მსხვერპლს უცინის, ზურგს უკან კი დასცინის და ტუტუტს ეძახის. გამოსადეგ პირებს პურ-მარილით უმასპინძლდება, ფულს აძლევს და ამით ბრძოლას იადვილებს მოვალესთან. ის ბანკს მეტად ამცირებს. მისი აზრით, სანამ ბანკიდან ფულს მიიღებდე, დაკლერქდები. ზოგიერთი ვაჭარი (კარაპეტა დაბაღოვი) ფულს აგროვებს და მას ეთაყვანება. ამით მკითხველ-მსმენელისთვის საზიზღარი ხდება. ზოგი კი, როგორც მიკირტუმი, ცდილობს თავისი თავმოყვარეობა დააკმაყოფილოს ფულის საშუალებით, სურს კნიაზთან დამოყვრება... ქართველები ცდილობენ სომხებთან ერთობას, სოლიდარობას, რასაც კავკასიის ერთათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. არჩილი იწერს ჯვარს კარაპეტას ქალზე და ეუბნება: „დრო არის დაკნიაზოთ, რომ ჩვენ ვართ ერთი ხალხი, არ უნდა იყოს ჩვენსა ერთმანეთის სიძულვილი“.

ქალთა შორის გ. ერისთვის მიერ გამზრდელი უფრო კარგათაა დასურათებული. გამზრდელი ემსახურება ბატონის ოჯახის სახელს. არ მოსწონს ბატონის ასულის საქალებო ინსტიტუტში მიბარება. იმისი აზრით, იქ ქალები ირყენებიან, ნესტან-ტარიელობას სწავლობენ. გამზრდელს ძლიერ ეწყინა, როცა გაიგო, რომ მისმა გაზრ-

დიღმა, ნინომ ბეგლარის წერილი მიიღო. მან „ლაფის დასხმა, სირცხვილი და ჩაქოლვა“ იძახა, მეტი არათფერი. ამგვარივეა ბეგლარის გამზრდელი... შესანიშნავია, რომ გამზრდელებს ერთმანეთი ეჯავრებათ. თავადის ცოლებში კარგად დახასიათებულია მაკრინე, პავლეს ცოლი („გაყრა“). ის ძლიერი და ენერგიული ქალია, თან მოხერხებული, პეტათ საქმიანი.

გ. ერისთავი ჩინებულად გვიხატავს თვის თანამედროვე მოხელეების მექრთამეობას და უვიცობას და ამოჰკიცხავს მაშინდელ სასამართლოების წესწყობილებას. მაშინდელ მოხელეებში ძნელად ნახავდით სიკეთეს და კეთილსინდისიერებას. ისინი უვიცნი არიან და შეპყრობილნი ანგარების სენით: არ ზოგვენ არც მკვდარს. და არც ცოცხალს (ხარიტონოვი, ლიპიჩი). იღებენ ქრთამს მცირეს და დიდს, მათთვის არავითარი ზნეობრივი პრინციპები არ არსებობს. გიორგი ერისთავის ნაწერებში ბევრი საყურადღებო ცნობაა: ჩინური სალაში, გულის გაზომვა, შელოცვა, დაუკითხავათ ქალების გათხოვება, ჩადრი, ახალგაზრდები ცოლის შერთვას გაურბიან და ბანქოს თამაშში კი კოტრდებიან, ვაჭართა შვილები ჩინოვნიკებად ხდებოდნენ, „ბობრის ვოროტნიკი“ ახლად შემოსული იყო, სომხის მდიდარი ვაჭრები ახლათ გამოჩეკილნი იყვნენ, გუშინდელი ქუჩის ბიჭები დღეს მდიდრები არიან და დიდძალ თანხას ატრიალებენ.

„გაყრა“ — მოქმედების მხრით მშვენიერი კომედიაა. ოთხ მოქმედებიანია. პირველი სცენისავე საშუალებით შეგიძლიათ შეიტყოთ, თუ რაზეა ლაპარაკი, რა ამისი დედა აზრი. ყოველი სცენა წინ სწევს კომედიას. მხოლოდ ეტყობა, რომ აეტორი ჩქარობს, კომედია დაათავოს და ამის

გამო სტოვებს ბევრს მოქმედების დასასურათებლად საჯირო სცენას. გ. ერისთავის კომედიების დაცინვა დამყარებულია, როგორც ამბობს ბ. იონა მეუნარგია, „სხვადასხვა ხასიათების და ნაკლულევანების ერთმანეთთან შედარებაზე და ზრა მარტო სასაცილო ეპიზოდებისა და სიტყვების ხელოვნურად შეწყობაზე, მათ ისეთს გარემოებაში შექყრის პოეტი ერთმანეთთან, ისეთს ჩარჩოში ჩასვამს იმათ, რომ ეფექტი (მოქმედება, შთაბეჭდილება) აუცილებელი და სიცილი უეჭველია“.

ეს კომედია ქართულს ლიტერატურაში რეალიზმის გაჩენის პირველი მერცხალია. ავტორი მოქმედი პირების ზურგს უკანაა ამოფარებული და ამ პირთა ლაპარაკით და მოქმედებით ჰკიცხავს თავისს თანამედროვე საზოგადოების ნაკლულევანებათა. მასში აღწერილია სადა, მარტივი ყოველდღიური ცხოვრება, ყველა მოქმედი პირი სინამდვილის შეილია, საშუალო ხარისხისა. მასში გამოხატული სინამდვილე თვალთ სახილველია და არა რომანტიული, არაჩვეულებრივი. მოქმედი პირები არ არიან რაინდები, არამედ უბრალო მომაკედავი არსებანი არიან. ჩვენს ყურადღებას იქცევს მოქმედი პირების ზნე-დაცემული და დუხჭირი ცხოვრება, მათი პირუტყვული და მხეცური აღლო, მათი მაღალ აზრთა და გრძობათა უქონლობა. ანდუყათარი, პავლე და მიკირტუმა ბინძური ქვენა გრძობებით სავსე ცხოვრების გამომხატველნი არიან... უბადრუკია აგრეთვე ივანე, რომელიც რუსეთშია გაზრდილი, მაგრამ ცარიელი ფრაზების გარეშე არ მიდის. იმას სამართლიანად დასცინის ანდუყათარი, როდესაც ამბობს:

„თერგდალეული ჩემი ძამია,
ილაჯს მაწყვეტამს, შემამდგამია,

აღარ ასვენებს, არ იშლას გაერას,
სასჯეს ის წაადგეს, მაწირებს აერას,
ყვარმა აწირებს ვაჭების დაჭრას,
ვაჭების წაღად თუთების ჩაერას!“

ივანე ნატრობს, რომ ჰყავდეს ერთგული მისხუდი და უმუნა... სთხოვს უფალს მისცეს შეძლება ყმებმა ისე შეიყვარონ, როგორც შეიყვარა გაბრიელმა (მისი მსახურია) „გაკაა ზაქსია ბატ დობრიმ ხატ ი ბედნამ ჰომეჰიკომ! დაგლოცვადენ შენა უმანა, ჰეც ვეცდეს“. კომედიიდან ცხადად სჩანს, რომ ივანეს ამ სიტყვების დედა-აზრი შესისხლხორცებული. ძვალსა და რბილში გამჯდარი არ აქვს. ივანე მითაა სასაცილო, რომ ქართველებს სიყვარულის უნიკობას სწამებს მკითხველთა და მსმენელთა წინაშე სწორედ პირველს გაცნობის დროს... მეოთხე მოქმედებაში კი იგივე ივანე თხოულობს მიკირტუმას ასულს, რომელსაც ვერ იცნობდა. თხოულობს ანგარიშის გულისათვის, რათა მიკირტუმას ვალი თავიდან მოიშოროს... აი რა რიგ დასცინის გიორგი ერისთავი თავის თანამედროვე ახალთაობის უმეტესობას.

XII

„ღავა“ იგივე „გაყრა“... ამ კომედიაში სადავო საგანი — მამულია. შინაარსით და აზრით „გაყრა“-ზე მწილა სდგას. ტეხნიკის მხრით მასზე სუსტია. დასკვნა კომედიასთან თავდება და მოქმედების დასაწყისი კომედიის თავში არის. ამკომედიაში უფრო გამწვავებულია ძველი და ახალი თაობის დამოკიდებულება. ამ კომედიაში ბეგლარია ახალთაობის წარმომადგენელი. იგი გატაცებულია მაღალი იდეასლებით და კეთილშობილური გრძნობებით. მაგრამ მი-

აზრთა ლოლიკის წინააღმდეგად მისაჩნევია ის გარემოება, რომ „სტრიაპჩისთან“ მივიდა ქრთამის მისატანად... ნუ თუ ბეგლარისთანა მალღვანვითარებული ადამიანი, როგორსაც გვიხატავს ავტორი, ამ სისაძაგლეს ისე ჩაიდენდა, რომ ერთხელ მაინც ღრმად არ დაფიქრდებოდა ამის შესახებ... ცხადია, რომ ეს ბეგლარი აქ თავისს ადგილზე არაა. ეს „შეშლილის“ ბეგლარია და აქ კი შემოტანილი იმის გამო, რომ ავტორს უყვარს, იმაში ხედავს თავის მეორე „მე“-სა... იმის ადგილი მთელის მონოლოგებით და მოქმედებით დრამატიულ პოემა „შეშლილ“-შია მეორე წარმომადგენელი ახალთაობისა „დავაში“—მიხეილი—იგივე ივანეა (დიდებულიძე), რომელიც ზემოდ გავიცანით „გაყრის“ გარჩევის დროს; მიხეილი ცივილიზაციის ტანისამოსშია მხოლოდ გახვეული; მის გულს, მის გონებას ის არ მიჰკარებია, მისი სულიერი ბუნება განათლებას არ გარდაუქმნია; ისევ ნახევრად—ველური... მისი სატრფიალო სამსახური სამხედრო სამსახურია. მეტად აქებს სამხედრო სამსახურს, რომლის მიმყოფნი ბედნიერი ხასიათისა არიან. „გინდა ქვეყანა უკან გადატრიალდეს“—ამბობს მიხეილი—„ჩვენთვის (სამხედრო პირთათვის) ბურტყლი-ბუმბული არის. ჩვენი ქარიანი ხასიათი სჯობს პოეტობას!“ მოსალოდნელია მიხეილისგან, რომ „სტრიაპჩის“ ქრთამს მისცემს და ეს არც თუ გასაკვირი იქნება, რადგან მისი ზნეობრივი ავლა-დიდება მეტად ღარიბია... გიორგი ერისთავის კომედიებში: „დავა“-სა და „გაყრა“-ში გამოხატულია ორი თაობა: ძველი და ახალი ერთმანეთს ებრძვის... ბრძოლა ძველი თაობის გამარჯვებით თავდება... ძველი თაობის მიერ განკიცხულია ლიტერატურა და განათლება. მას საქმედ მ

მხოლოდ ერთმანეთის აკლება, დაჩაგვრა და არზების წერა... ჯერ საქართველოს ცხოვრების გარეშემოტყმული წყვილი გახანტული არ იყო. უმრავლესობა ხალხის უმეცრების მორევში სცურავდა, — თავად-აზნაურთა უფროსი ერთი ისეთი იყო, როგორც გამოხატულია ერისთავის კომედიებში. ძლიერ ღრმა იყო უმეცრების უფსკრული... თითოორჯოლა შეგნებული ქართველი, ვით ობოლი სული, დატივტივებდა. ქართველთა ერის ცხოვრების და საუკეთესო მერმისის მოლოდინით გამხნეებული უქადაგებდა თანამემამულეებს ახალს აზრებს, იწვევდა ახალი ადამიანური ცხოვრებისკენ. მაგრამ ამისდა მიუხედავად, ჯერ ძველი თაობა ბატონობდა... ამ ბატონობას ხელს უწყობდა ფეოდალური (ბატონ-ყმური) წეს-წყობილება. ახალი ნელი ნაბიჯით, ოდნავ ეპარებოდა ძველის სამფლობელოს და ძლივს იკიდებდა ფეხს მის მიწა-წყალზე... ათი-თხუთმეტი წელიწადი იყო კიდევ საჭირო, რომ ახალს „ძველის“ სამფლობელოს ნახევარი ადგილი მაინც დაეჭირა...

„ქუნწი“ გადმოთარგმნილი პიესა არაა. ერთი ადგილი, სადაც კარაპეტა შეტრფის შუალამისას ოქროებს პუშკინის „Скупой рыцарь“-ის ასეთსავე მოქმედებას მოგვაგონებს. ეს კომედია ყველა კომედიებზე უფრო კომიკურია. ივანიკა და მონაფარდისა ნამდვილი ცოცხალი ტიპებია. საუკეთესო ადგილები კომედიაში: ივანიკას მოთხრობებია ალას ლოცვაზე და მისი ნატვრა და „თანთრის“ მოგონება; კარაპეტასგან შეშის მიღება საჩუქრად და მისგან პურის გაკეთებისთვის საჭირო ხარჯის გამოანგარიშება; კარაპეტასივე საბუთები, თუ ქართველს ქალი რატომ არ უნდა მიათხოვოს. ყველა სცენაზე უკეთესია ის სცენა

ნა, სადაც კარაპეტა თავს მოიმძინარებს ყუთში კენჭების ნახვის შემდეგ... ეს კომედიაც ქორწილით თავდება, როგორც ერისთავის ყველა კომედიები.

კარაპეტას და არჩილის (სასიძო კარაპეტასი, ქართველი) სცენაზე გამოყვანით გიორგი ერისთავმა დაგვიხატა თვისი თანამედროვე ცხოვრების სურათი... აი რას ეუბნება არჩილი თავის ხმალსა, რომელიც მამა-პაპისგან აქვს გადმოცემული:

„მეფედ, შეშერთვი მას შვილიშვილსა,
დეკანო და სპასხია ვსჭრიდე, ვით ცვილსა,
შთაბერე მისი შენ ვაჟკაცობა.
მისი სახელი, ჰატეფსნება!“

ავტორმა კარაპეტას გააკიცხვინა არჩილის რაინდული აღტაცება. ის ამბობს: „ბეუბნებით, ქართველს ფულა არ უნდა. ხედამთ ჟანგიან რკინაზე რასა ბოღამს... ჩემს ოქროებს აფადით არ უუურა“. ავტორმა კარაპეტა, ისე დაგვიხატა, რომ ცხოვრების მოთხოვნათა და დროს ხასიათის შეგნებით მალლა სდგას ქართველს თავადს არჩილზე... ეს ის დრო იყო, როდესაც შრომისა და კაპიტალს შორის ბრძოლის დაწყება მოახლოებულიყო... მომავალიც იმ ერს დარჩებოდა, რომელიც ახალი დროის ხასიათს შეიგნებდა და თვისი ცხოვრების ნავს იქით გააქანებდა, საითაც მის გაქანებას ეს ახალი დრო მოითხოვდა. ეს ჰეშმარიტება შეგნებული ჰქონდათ მოწინავე ქართველებს, რომელთაგან ერთი, სახელდობრ, ალ. ორბელიანი ჯერ კიდევ 1859 წელს ამბობდა: „დექს ფათის და ხმლის მაგიერ სწავლა-განათლებაა სჭირთა“. სამართლიანად შენიშნავს კრტა აბაშიძე ერისთავის კომედიების გარჩევის დასასრულში: „გიორგი ერისთავმა ქართველ ერს ის ამცნო, რომ

დროა ცხოვრების ახალი მოთხოვნილებას შეეთვისოს, გაიგოს დროის საჭიროება და თავი დაანებოს საუკუნოებით შეთვისებულ რაინდულ ოცნებებს, რადგან იგი ოცნებები დღეინდელ დღეს გამოუყენებელი და სასაცილო არის“.

გ. ერისთავი, რომ ზოგიერთში მართალი იყო, ამას დღევანდელი ჩვენი ცხოვრება გვიმტკიცებს. ჩვენ ჩამოვრჩით მეზობელ ერს ეკონომიურად. ამის უმთავრესი მიზეზია ჩვენი ერის დაუდევრობა, აპატია, სისუსტე, უენერგიობა. არავინ არის ვალდებული გამძლეობა და ლალაობა გაგვიწიოს... ჩვენი ენერგიით, ჩვენი შრომით, ჩვენი ოფლით ჩვენი მყობადი უნდა თვით გამოვქედოთ.

მივაქცევთ ყურადღებას იმეგრელს ბიჭს, რომელიც ერისთავის კომედიებში ხშირად გვხვდება... სომხისა და იმერელი ბიჭის გასხვანაირებული, კილომოქცევით ლაპარაკი ერისთავის კომედიებში კომიკური ელემენტის განმძლიერებელია, მაგრამ ესევე უჩვენებს ამ კომიკური ელემენტის ძლიერ სისუსტეს. გ. ერისთავს სურს ზოგიერთგან აცინოს მსმენელი დამახინჯებული ქართული და რუსული ლაპარაკით. და არა მოქმედების სიკუდის იუმორიულად დახატვით . . . დღეს კომედიაში ამ ხერხს არავინ მიმართავს საქართველოში, და მას არც თუ ექნება გასაფალი.

1850 წლებში იმერელი ბიჭი ქალ. თფილისში ახალი მოვლენა იყო. ის მოწინავე ქართველმა მწერალმა თაიქმის სასაცილოდ აიგდო და სცენაზე სამსახრად გამოიყვანა, მაგრამ ეს იმის ბრალია, რომ საკითხს ღრმად არ ჩაუკვირდა, მისი გამომწვევი მიზეზების გამოკვლევას არ შეუდგა... მაგრამ იმერელი ბიჭი თფილისში სრულიად შემთხვევითი მოვლენა არ არის; პირიქით, იგი შედეგია რთული ისტორიული და სოციალური პირობებისა, რო-

მელშიაც იმყოფებოდა იმერეთის გლეხ-კაცობა მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში. ცნობილია, რომ აქ ბევრად უფრო შეწუხებული იყო გლეხკაცობა ბატონყმური ურთიერთობის გამო, ვინემ ქართლ-კახეთში. აქ გლეხკაცობაში რაღაც სწრაფი და წარმოუდგენელი სილატაკე სუფევდა. შეწუხებული გლეხი ივიწყებდა ყველაფერს და გარბოდა თავის ქვეყნიდან. თფილისი ითვლებოდა უმთავრეს თავშესაფარ ადგილად ასეთ გადაფარდნილ უთვისტომო კაცებისთვის. სადაც უნდა შესულიყავით თფილისში, ყველგან ნახავდით იმერელ ბიჭს. ადვილი წარმოსადგენია, თუ როგორ შეინახავდენ ასეთ უთვისტომო ბიჭებს, რომლებსაც პატრონი არავინ იცოდა. იმას ყველა ჩავრავდა, თვით მოსამსახურეებიც კი იმას სასაცილოდ და სამასხაროდ იღებდნენ. რა ექნათ? მათი დამცველი, მათი მოსარჩლე არავინ იყო. ისინი განიცდიდენ შიმშილს, წყურვილს, სიცივეს, ცემას, დაცინებას. ვინ მოსთვლის რამდენი დამცირება და აგდება აუტანიათ იმერეთიდან გადმოხვეწილთ თფილისში. სამწუხაროც ის არის, რომ თვით მწერლობამაც შეითვისა ასეთი მოქცევა იმერელ ბიჭთან და საზოგადოთ იმერელთან, ვინც უნდა ყოფილიყო ის. ქართველ მწერლებს იმერელი მაშინ გამოყავთ თავიანთ ნაწერებში, როცა მკითხველსა ან მსმენელში საჭიროა უზომო სიცილ-ხარხარის გამოწვევა...* ეს გარემოება ჩვენ მიგვაჩნია ქართულ ლიტერატურაში უწესო და მახინჯ მოვლენად, რომელსაც, სიმართლე უნდა ვთქვათ, უკვე ბოლო მოეღო. არ შეგვიძლია აქვე არ გავიხსენო, რომ ილ. ჭავჭავაძემ თავის „მუშა“-ში საუცხოვოდ დაგვიხატა იმერელი მუშის სულიერი ტანჯვა და მისი ეკო-

*) ფ. მახარაძე.

ნომიური შეიწროება. მანვე „გლახის ნაამბობში“ დაგვი-
სურათა სწავლა-ცოდნის მოყვარე იმერელი გაბრიელი,
ეს მალალი გრძნობებით და სალი შეხედულებით დაჯილ-
დოვებულად გვაძი.

„გაყრა“ — შისა მანასისი: მასშია გამოყვანილი ოთხი
ძველი ქართველი მებატონე: ანდრუყათარი, პავლე, ივანე
და ბარძიმი. პირველი სამი ღვიძლი ძმაა; უკანასკნელი კი
მათი ნათესავია. ერთი მათგანი ივანე რუსეთიდან ახლად
მოვიდა, ცოტაოდენი რამ ცოდნა შეიძინა იქ, დიდხანს
ჭარშავაში ცხოვრობდა. ყველა ესენი ერთმანეთს მტრო-
ბენ და უთანხმო ცხოვრება აქვთ. სიამტკბილობით გაყრა
არ უნდათ და აქვთ ერთი უთაებოლო, დაუსრულებელი
ლანძღვაგინება ზურგს უკან. ანდრუყათარი — ძველი პატ-
რიარქალური მებატონის ტიპია; ის თავის ძმა პავლეზე
უფრო წინააღმდეგია გაყრისა; რასაც ოჯახის აოხრებას
ეძახის; გაყრის მიზეზს (ივანეს) უწოდებს უგულო და უსუ-
ლო „ეგოისტს“ (თავმოყვარეს), რომელსაც ნათესაობა
და შვილური სიყვარული არ სწამს. ამის გამო რუსეთში
შვილთა ვაგზავნის დიდი წინააღმდეგია, რადგან იქ კარგს
არას ისწავლიანო. გაბრაზებული ანდრუყათარი რჩევისთვის
თავის მოურავს, სოფლის წურბელას მიმართავს. ივანე სა-
ცინლად იგდებს ანდრუყათარს და ამახინჯებს იმის სახელს;
სოფლის მას მხეცად... ველურ ადამიანად, პავლეს რვანე
უწოდებს კეთილს, მაგრამ ტუტუცს. ის ქირღვით ეპყრო-
ბა ძმების ჩვეულებებს და ადათებსა, — საცინლად იგდებს
მათს მეურნეობას და სხვადასხვა განკარგულებას. ეს გარე-
მოება უფრო აბრაზებს ანდრუყათარს და გაბრაზებული ერ-
თი კიდევ შეუკურობებს რუსულ განათლებას, რომელიც
იმის აზრით, ქართველ ახალ თაობას უხამავს. დიდის რი-

ხით ამბობს, რომ მოზღოკში* ისიც იყო, მაგრამ კვუი-
 დამ კი არ შეიშალა. მესამე ძმა პავლე მეტად ცოცხალი
 ტიპია. ის გაგიჟებულია ძაღლებზე, მათ თან ჰყვება; იმათ
 ვარდა გატაცებულია ქორებით და მიმინოებით არაფერს
 აკეთებს, არავითარს ჟურაღლებას არ აქცევს მეურნეობას;
 მისი ფიქრი და საზრუნავია, რა რიგ მოახერხოს, რომ
 სადმე ან იშოვოს და ან მოიპაროს ახალი ძაღლი. რო-
 დესაც მედიატორების თანდასწრებით სახლში გაყრა ხდე-
 ბა, როდესაც თვითოეული ძმათაგანი ცდილობს ხელთ
 იგდოს უფრო კარგი და გემრიელი წილი, როდესაც პავ-
 ლეს ცოლიც კი, დედაკაცი აზრიანი, ერევა საქმეში,
 პავლე თითქოს ცოტა ხნით ივიწყებს ქორ-მეძებრებს და
 გართულია ვითომდა საქმით. როდესაც ერთმა მედიატო-
 რეთაგანმა განაჩენის კითხვა დაიწყო, ოთახში შემოვარ-
 დება იმერელი — მსახური, მეტად შეშინებული და აცნო-
 ბებს, რომ მიმინო გაფრინდაო. პავლე ივიწყებს ყველა-
 ფერს და გამოვარდება გარეთ ისეთი სიჩქარით, რომ შინ
 მყოფებმა ვერას გზით დააკავეს. თანაც მათ, ვინც არ
 უშვებდა სირბილის დროს მიაძახა: გაგიჟდით, მიმინო მა-
 ქუტაძემ გამომიგზავნაო, რა დროს გაყრაზე ფიქრიაო. მა-
 შინ დაწყნარდება, როდესაც დაიქვრს მიმინოს და შინ
 მოიყვანს. როდესაც გაყრის თაობაზე კამათი და შეხლავა,
 პავლე იცქირება ფანჯრიდამ და შეხარის ძაღლების სირ-
 ბილს და თამაშს. როცა ანდუყათარი შენიშვნას აძლევს
 და ურჩევს საქმის მიმდინარეობას ყურადღება მიაქციოს,
 პავლე თავის ჯერანას (ძაღლის სახელია) აქებს და იმის

* ქართლელს არ უყვარს შორს წასვლა თავის ქვეყნიდან. ის
 თითქმის კარჩაკეტილია. ამის გამო მისი გეოგრაფიული ცნობები
 შეზღუდულია: აზრუმისა და მოზღოკის იქით ვერ წასულა.

ხტუნვას შეხარის და თავის ძალს ძმების ძალებზე მალ-
ლა აყენებს. პავლეს ტიპი პირდაპირ ცხოვრებიდამ ამოგ-
ლეჯილია და საუცხოვოდ დასურათებული. მისი თითოე-
ული სიტყვა და თითოეული მოქმედება ამას მოწმობს.
პავლეს ცოლი, რომელიც, ქმრის აზრით, თამარ მეფის
დროს რომ ყოფილიყო, მისი ვეზირი იქნებოდა, იმნაირის
ხელოვნებით უხვევს თვალს მედიატორეებს, რომ მის სა-
სარგებლოდ მოქმედებენ და მისი მაზლები პირში ჩალა-
გამოვლებული რჩებიან. პავლეს ძმები ამას გრძნობენ და
ბრაზდებიან... მედიატორეებს აგზნებენ და ამტვრევენ
ადვილად დასამტვრევს ნივთებს, რომელიც პავლეს წი-
ლად უნდა შეხვედროდა. ამით საქმე არ თავდება. ივანე
აგინებს თავის ძმას პავლეს და იმის ცოლს, ხოლო ანდრე-
ყაფარი იქამდის მიდის, რომ მათ ხმლით, შეუტევს. ძმების
ჯიუტობა იქამდის მიდის, რომ არც ერთს მათგანს არ
სურს დაუთმოს მეორეს მუთაქა, რომელსაც ნაწილნაწი-
ლად სჭრიან. ✓

როგორი იქნებოდენ ასეთი მებატონეები გლეხებთან
დამოკიდებულებაში? გლეხები მებატონეთა მძლავრობის
ქვეშ იტანჯებოდენ... მებატონეს ქეიფზე იყო დამოკიდე-
ბული რამდენიმე ათასი გლეხის ბედისწაღი... არათუ
მხოლოდ მებატონეები აიწროებდენ გლეხებს, არამედ უკა-
ნასკნელთა ძმაც. საწაში, ანდრეყაფარის მოურავი, გლეხ-
თაგანი, რომელიც ურჩევს ბატონს გლეხებისაგან ფული
აკრიფოს და მოსამართლეები მოისყიდოს. ყარდაშვერდი
ურჩევს თავის მიჯნურს გაბრიელს („დავა“) სთხოვოს ბა-
ტონს მოურავის ადგილი, რადგან მაშინ იმის ხელში იქ-
ნება პურიც და ღვინოც; ამას გარდა შემოსავალიც არ
მოაკლდება: ვისაც მებატონე დაარბევს, დანარბევის ნა-

ხევარი მოურავისაა. ის მებატონის მენახევრეა. როდესაც გაბრიელი, რომელიც დიდს ხანს უცხოეთში ცხოვრობდა და თავისი ქვეყნის წესებს ვერ იცნობდა, გაკვირვებით ეუბნება ყარღშავერდის, ეს როგორ შეიძლება, ამის ნებას ბატონი არავის მისცემსო, ყარღშავერდი სრულის რწმუნებით ეუბნება: თუ ასე არ ჰქენით, შენცა და შენი ბატონიც შიმშილით დაიხოცებითო... „დავა“-ში გამოყვანილია ერთი იმერელი მცირე შეძლების პატრონი აზნაური ჯამანა, რომელიც ბევრს ლაპარაკობს თავის ნადირობის შესახებ იმერეთში და თანაც სიამაყით დასძენს, რომ თავის მსახურს—გლეხს უბრძანა დილით ადრესაუზმის მომზადება და დაემუქრა, თუ ამას დაუყონებლივ არ შეასრულებდა, მთელ მის ოჯახს (სახლობა), როგორც ბოლოკს, ისე აღმოუხვრიდა“. კიკოლა მარტირუხას მოსამსახურე („უჩინ—მაჩინის ქუდი“) ნატრობს ომში სახელის გათქმას, შამილის დაჭერას; ჩინებს და ორდენებს, ღენერლობას და გუბერნატორის ადგილს. რისთვის? აი რისთვის: დაჯდება გუბერნატორად ქუთაისში, მოვა მასთან მისი ბატონი და დაიხრის მდაბლად თავს. ის კი ამაყურად ჰკითხავს, რა უნდა? ბატონი გაულიმებს და მოფერებას დაუწყებს. ვეტყვი: „Завтра пришел“ და ასე ამნაირად იძულებულ ჰყოფს ყოველ დღე ეთრიოს მასთან. ამ სიტყვებში გამოიხატება უძლეური გაბოროტება, რომელსაც ახსოვს შეურაცხყოფა, მაგრამ ძალა და საშუალება კი არ შესწევს სამაგიერო უზღოს. ამას ნატრობდა არა თუ მარტო გლეხის შვილი, არამედ თავადის და აზნაურისაც. იმ დროს თავადის იდეალს შეადგენდა: „ზასედატლობა“, „ღიაშვეგობა“, „ისპრაენიკობა და სხვა თბილი ადგილი, სადაც შეიძლო ტკბილად და აუზღვრევლად

ეცხოვრა და მოძმეთათვის ტყავი ეძრო. ილ. ქავკავაძის „სმს სამარადის“ სწორედ იმ ხანას ეკუთვნის, რომელსაც ეკუთვნის გ. ერისთავის კომედიებიც. ილია ქავკავაძის დიამბეგი სამარადამ იძახის: „სამართალს ფუფიით ვჭრადი, გრძნისთვის კაცსა გავუიღდი და ჩემს ჯიბეს წელსეღ ვ'ზრდიდი. უხმოსთან სმინა ვიყავ და უსიტყვოა ხმიანთანა“ და სხვა ათასი სისაძაგლე ჩაუდენია ცხოვრებაში. თითქოს ქართველი იმისთვის იყოს დაბადებული, რომ არ იზრომოს, ოფლი არ ღვაროს, პრაქტიკულს მოღვაწეობას, ვაჭრობას და შრეწველობას გაურბოდეს, ჩინის და ორდენების ძიებაში ატარებდეს მთელ ცხოვრებას“ და მათ გარეშე არა იცოდეს-რა. ფულის მოხმარების ნიჭიც თითქოს არა ჰქონდეს. ქეშმარიტად იგი რაინდია, მხოლოდ გზას ამცდარი, უსაქმური!.. გადამენების გზაზე დამღვარი იყო მოწინავე წოდება გიორგი ერისთავის დროს...

„დავა“-ს გამირები ისევ ძველი მებატონეებია — ამირინდო და ონოფრე, რომლებსაც დავასა და აპელაციის მიცემაში ამოსდით სული. თვითოეულს მათგანს სურს მეორე მოსპოს, ამ მიზნის ხორცშესასხმელად არაფერს ზოგვენ, უკანასკნელ კაპეისაც კი არ ინანებენ. ყველგან ქრთამებს სჩრიან ყველას, რომელსაც მათი აზრით აქვს რაიმე დამოკიდებულება მათს სადავო საქმესთან. მოხელენიც სარგებლობენ მოხერხებულად ამ ორი მებატონის უვიცობით, რომელთაც არც კი იციან „ტოჩკა“ და „ზაპიატაია“, კანონი თუ სხვა რამე. თვითოეული მათგანი ქონებრივად იღუპება იმის გულისთვის, რომ მეორემ არ აჯობოს და თავისი მტერი ამით არ გააცინოს. ამირინდო პირდაპირ ამბობს, რომ ას მანეთს კი არა, ათასს მისცემს, ოღონდ ონოფრე ცალიერ-ტარიელი გაუშვას, მშრალზე

დასვას. მზადაა თვისი თავი დაიღუპოს, ოღონდ ონოფრე ლარიბ-ლატაკი გახდეს... მაგრამ ორი გადამტყრებული ქართველი მათმა შვილებმა გადაარჩინეს. ეს შვილნი ურთიერთის შეგობრები არიან. ბავშვობიდანვე, ერთს სკოლაში აღზრდილნი და კრიტიკული თვალთ უცქერიან მამათა საქციელს. ამის გარდა ერთ მათგანს მოსწონს მეორეს და დასაცოლიოდ უნდა. ამის მეოხებით საქმე მშვიდობით დაბოლოვდა. დავა ნათესაური კავშირით დამთავრდა. „დავა“-ში ორ მებატონის გარდა ვხედავთ კიდევ მიყრუებულ სოფლების შვილებს, თავად-აზნაურთა წოდებისას: იაიას, ამირინდოს მეგობარს და ლომინას, იმერელ აზნაურს. იაია ოდესღაც იყო ქალაქს ტფილისში, როდესაც ის სხვა კუთხეთაგან არაფრით განსხვავდებოდა. ახლა კი, მეორედ ნახვის ჟამს, მალე აკვირებს როგორც თფილისის გარეგანი მხარე, ისე ის ცვლილებანი, რომელნიც განუცდიათ მის მცხოვრებლებსა. აკვირებს ის გარემოება, რომ აქ აღარაა „სალაყო“, სადაც ძველად ხალხი ახალ ამბებს ტყობილობდა, არა თუ აღარ არის, არც ვინმემ იცის, თუ ოდესმე არსებობდა. ქალაქი გაზრდილა, დიდი სახლებით შემკობილა, მათში მრავალი ოთახია ერთი საზოგადო ოთახის მაგივრად. აკვირებს ახალგაზრდანიც, რომელნიც ნემეტა პატრებს დამსგავსებიან: ღვინოს აღარ სმენ; ეს მადა აღარაა და გაყვითლებულ-გაფითრებული დადიან ამის გამო, როგორც სანთლიდამ მომზადებული ფიგურები. დამახასიათებელი საუბარია მთელი მაშინდელი თაობისა... ღვინოს ის თაობა სთვლიდა --- ჯანის სისადის წყაროდ, ღვინისგან შეწითლება მას -- შეცდომით მიაჩნდა სიმრთელის ნიშნად... 7

ახალთაობა მაშინდელი, გ. ერისთავის დროისა, სჩანს, მიხვდა ღვინის მავნებლობას და მის სმაზე ან ხელი აიღო და ან ზომიერად სვამდა. რასაკვირველია, ლუარსაბ თათქარიძეებს ეს გარემოება არ ექაშნიკებოდათ. იაიაც სწორედ მათ ჯგუფს ეკუთვნის. იაიას უკვირს გვიანი სადილები, ოთახების ახალი მორთულობა და სხვა ყოველივე წვრილმანი, ლომინამ კი თფილისი პირველად ნახა და მისი სიდიდით გაკვირვებულია. სასაცილო ამბებს გადმოგვცემს, მოგვაგონებს დიდ ბაგუჭს. რაღაც არაბუნებრივი ტიპია, უფრო ხელოვნური.

გიორგი ერისთავი მიხვდა, რაგვარ შინაარსის კომედიები დააკმაყოფილებდა მის თანამედროვე საზოგადოების გემოვნებას. მშობლიურ ჩვეულებათა და სურათების აღწერა მისთვის ასეთს დამაკმაყოფილებელ და მიმზიდველ საგანს შეადგენდა. ევროპის ხალხთა ცხოვრებიდან ამოღებული შინაარსი ახლად გამოღვიძებული ქართველის გემოვნებას ვერ დააკმაყოფილებდა. მან ადგილობრივ ცხოვრებიდან ბევრი დამახასიათებელი ცოცხალი სურათი ამოიღო, მისცა ადგილობრივი ელფერი. შეაზავა ადგილობრივ სახუმარო კილოთი და მით გახადო საინტერესო მისაზიდი ადგილობრივ მცხოვრებთათვის. ამ სახით ქართული თეატრის საძირკველი ქართველი ხალხის სულსა და გულში ჩაიდგა, მისი კედლები აღშენდა ქართველი ხალხის სინამდვილეზე; ის იმ თავითვე გახდა ქართული რეალობის, სინამდვილის გამოძახატველად და ქართველთა დიდებულ მოძღვრად და მასწავლებლად... მის კომედიებში საუცხოვო დახასიათებაა, მაკოცხლებელი დაცინვა და ადვილად გასაგები ხალხური ენა, რომლის ნიმუში ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნეში დავით გურამიშვილმა მოგვ-

ცა. („ქაცვია მწყემსი“ და მისი ლირიკული ლექსები).
რუსთა პოეტი პოლონსკი აი რას ამბობს ქართული
თეატრის დაარსების შესახებ: „იმ დღეს, როდესაც კომე-
დია „გაყრა“ გამოჩნდა სცენაზე, 2 იანვარს, თამამად შე-
გვიძლია ვუწოდოთ შექმნის ჰიჯუკლა დღე, ჭეშმარიტი ქარ-
თული ლიტერატურის დასაწყისი, მაღლით მოსილი მახა-
რებელი იმ გარემოებისა, რომ არევიდა ლიტერატუ-
რაში მოისპო, რომ დადგა დრო, როდესაც უფრო და
უფრო შეუძლიათ ქართველებს მეცნიერებათა—აღორძი-
ნება და ხელოვნებათა კი—აყვავება!“

XIII

სიმართლე მოითხოვს ვსთქვათ*), რომ გიორგი ერის-
თავს მალე დაეტყო დაღლილობა. ევროპელების გადაყვა-
ნის შემდეგ თვით დაანება თავი სამსახურს და გადასახლდა
გორის ახლოს, სოფელ ხიდისთავს, თავის მამულში. თავი
მიანება თეატრსაც და ერთად-ერთ ქართულ ჟურნალს
„ცისკარს“, რომელიც თვითვე დაარსა. ისე გამოდის, რომ
პირველიც და მეორეც თითქოს მხოლოდ ადმინისტრაციის
და მისი სუბსიდიის შემწევობით იყო დაარსებული. გიორ-
გი ერისთავმა ვერ გამოიჩინა ბოლომდის თვისი საყვარელი
საქმის სიყვარული და ხასიათის სიმტკიცე. ვერ შესძლო
ის საქმე, რომელიც უყვარდა, მტკიცე ნიადაგზე დაეყ-
ნებინა. ქვა და გუნდა მიაყარა და გადასახლდა სოფლად;
თფილისში ხანდახან თუ ჩამოვიდოდა... სჩანს, გ. ერის-
თავმა ძლიერ კარგად იცოდა, რომ მსახიობობას ქართ-

*) იხ. ნიკ. ავალიშვილის წერილი: „ჩვენი თეატრის
მატყანელან“, დაბეჭდილი გაზეთ „დროება“-ში.

ველთა შორის არსებობის საკმაო ნიადაგი არ ჰქონდა ჯერეთ მოპოვებული და მანაც ბოლომდე არ აიტკივა თავი თეატრისთვის, მსხვერპლად არ შეეწირა ამ საქმეს. ყოველივე ეს ალბად მის ძალას და მსოფლმხედველობას აღემატებოდა.

თეატრის და ჟურნალის საქმე იმის შემდეგ თავს იღწა ერთმა ლარიბ-ლატაკმა, მაგრამ კეთილშობილმა და უნგარო მოღვაწემ ივანე კურესეჯაძემ. მან ვალი აიღო და წარმოდგენების საქმე მოაწყო. ექვსი თვის განმავლობაში წარმოდგენები იმართებოდა... იქამდის მივიდა საქმე, რომ თეატრი და თეატრის მთელი მოწყობილობა კერესელიძეს ვალში გაუყიდეს. მთელი ვალი ვერ გაისტუმრა და ჯამაგირიდან ნაწილს უჭერდნენ (თფილისის პირველ გიმნაზიაში ქართული ენის მასწავლებლად იყო). მას ყველა გაუზრბოდა. თვით გიორგი ერისთავი, როგორც ივ. კერესელიძე ამბობდა, — როდესაც თეატრის წიფთებს საჯაროდ ჰყიდდნენ, თფილისის ბუღვარზე არხეინად დასეირნობდა...

1857 — 1867 წლებში ქართული წარმოდგენები კანტი-კუნტად იმართებოდა. იქნებოდა სულ ათიოდე წარმოდგენა... 1867 წელს დაიბადა აზრთ ერთ პატარა წრეში ქართული თეატრის მკვიდრ ნიადაგზე დამყარების შესახებ. ახლად დასაარსებლად განზრახული „მნათობის“ რედაქცია ამ წრის სულის ჩამდგმელი იყო. სემინარიის და გიმნაზიის მოწაფეები ამ წრის მისწრაფებებს ძლიერ მხურვალე თანაგრძნობით ეკიდებოდნენ. პატარა წრემ 1867 წელს წარმოდგენები დაიწყო, ძნელს საქმეს შეეჭიდა... ამ წრეს სახელი არ ჰქონდა საზოგადოებაში, არ მოეპოვებოდა შენობა წარმოდგენათა და რეპერტიციისთვის, ძნელად შოულობდნენ ქალებს როლებისთვის... თუ შოუ-

ლობდნენ, იმასაც ფასით, და ისეთებს, რომელთაც ქართული ენა არ იცოდნენ (სომხის ქალებმა არამიანცისამ და აბრამიანცისამ). დიდის გაქირვებით განაგრძო პატარა წრემ საქმე 1868 წლის გათავებამდის... ნივთიერ სახსარს, მოკლებული იყო ეს წრე, მაგრამ საქმეს არ ეშვებოდა. თანაგრძნობის ნაცვლად, საზოგადოება დასცინოდა მის წევრთ „ბიკ-ბუქებს“ და გიჟებს ეძახდა...

თ. კოლა ხერხეულიძე, ლადო აბაშიძე და ვასო თარხნიშვილი, გიგო ორბელიანი და მისი მეუღლე ნინო ორბელიანისა (პოეტი) დიდი თანამგრძნობელნი იყვნენ თეატრისა. ისინი თავის სახლებს უთმობდნენ კრებისა და რეპეტიციებისთვის. გიგო ორბელიანი რეჟისორობდა, ხან როლებს ასრულებდა, ნინო ორბელიანისა — ქალებს ავუღიანებდა სამსახიობო მოღვაწეობისათვის. მისი გავლენით ბაბო ხერხეულიძე, რომლის ძმის კოლას სახლში იმართებოდა ყრილობები და რეპეტიციები, ქართული სცენისადმი სიყვარულით იმსკვალებოდა და შემდეგში მართლაც გაჰხდა ამ სცენის დამამშვენებლად. 1868 წელს აკაკი წერეთელიც მიეშველა თეატრის საქმეს. ორი წარმოდგენა გაიმართა დიდი გაქირვებით არჩილ მუხრან-ბატონის სახლში... მაგრამ კანტი-კუნტ წარმოდგენებს არ ჰქონდათ საზოგადოებრივი ხასიათი, მათ არ მოეპოვებოდათ საძირკველი ხალხის შეგნებაში. თითო-ოროლა ინტელიგენტს გარდა (აკაკი, ანტონ ფურცელაძე, პეტრე უმიკაშვილი და სხვა...) დანარჩენი ინტელიგენტები საცინად იგდებდნენ იმ პატარა წრეს, რომელსაც დიადი საშვილიშვილო საგანი ჰქონდა დასახული. ასე გასინჯეთ, ის ერთად ერთი ქართველი თავადის ქალი ბაბო ხერხეულიძე, რომელმაც გაბედა სცენაზე გამოსვლა, არა სასიამოვნო

სტუმარი შეიქმნა მონათესავე ქალთა და კაცთათვის. სულ 40 თუ 50 ქართველი, თუ იქნებოდა იმ დროს თეატრის აღორძინების მომხრე... 1870 წლის დასაწყისში შაქრო მალალაშვილის სახლში მოწვეულ იქნა ქართველი ინტელიგენტების ყრილობა, რომელმაც ამავე მალალაშვილის ღრმად დაკვირვებული სიტყვის შემდეგ აირჩია ქართული თეატრის საქმის გასაძღვლად კომიტეტი, რომელსაც შეადგენდნენ ვახტანგ თულაშვილი, ანტონ ფურცელაძე და ნიკ. ავალიშვილი. ამის შემდეგ დრამატიული წრე კვლავ მართავდა წარმოდგენებს სხვადასხვა ადგილას. ქალებს სასცენოდ ვერ შოულობდნენ. ბაბო ხერხეულიძეს გვერდში ამოუდგა ელენე ბროძელის ასული ანტონოვსკისა, რომელზეც გასკრა პირველის დიდმა მუდარამ სცენაზე გამოსვლის შესახებ. ერთი სომხის ქალი სოფიო ნაზარიანცისაც იღებდა მონაწილეობას ქართულ წარმოდგენებში.

1872—1873 წლებში ქართულ თეატრს მეტის ყურადღებით ექცეოდა ქართველი ინტელიგენცია... მას თანდათან ედგმებოდა საძირკველი მის შეგნებაში... ხალხიც მეტის თანაგრძნობით ეკიდებოდა თეატრის საქმეს და წარმოდგენებს... დრამატიულ წრეს შეემატნენ კოტე ყიფიანი, ზაალ მაჩაბელი, გრ. ტარიელოვი, დ. აბულაძე. დიდ დახმარებას უწევდა ქართულ წარმოდგენებს აგრეთვე სომხის არტისტი — მოღვაწე გეორგ ჩიმიშკიანი... ამავე დროს ახალი ქალები შეემატნენ ჩვენს თეატრს: ელენე და მარიამ ყიფიანები, ელისაბედ და ოლღა ყაზბეგები, ბაბო კორინთელი (აწ მეუღლე გრ. ყიფშიძისა) და სხვანი... 1877 წელს დრამატიულმა წრემ, როდესაც გაითვალისწინა ქართველ საზოგადოებაში თეატრისადმი თანაგრძნობის თანდათან ზრდა, განიზრახა საქმე უფრო გამოემზე-

ვებინა და მისთვის ოფიციალური დაწესებულების სახე მიეცა. 1869 წლის კომიტეტი საამისოდ არ გამოდგებოდა. 1877 წელს დაარსდა ნამდვილი დრამატიული კომიტეტი, რომელსაც შეადგენდნენ გიორგი მიხ. თუმანიშვილი, იოსებ ბაქრაძე (მგოსანი) და ნიკ. ავალიშვილი... კომიტეტში მონაწილეობის მიღება ეთხოვა ილია ჭავჭავაძეს, კონსტ. მამაცაშვილს და გიორგი ქართველიშვილს. 1878 წელს კომიტეტში შევიდნენ ახალი წევრები: დავ. გ. ერისთავი და დავ. სარაჯიშვილი; 1879 წელს არჩეულ იქმნა ახალი კომიტეტი, რომელსაც შეადგენდნენ: დიმ. ყიფიანი, გ. მ. თუმანიშვილი, ალ. სარაჯიშვილი, იოსებ ბაქრაძე და ნიკ. ავალიშვილი. კომიტეტმა გადასწყვიტა ქართული თეატრის საქმე მტკიცე საფუძველზე დაემყარებინა... გადასწყვიტა რეპერტუარის გამდიდრება, — მსახიობთა დაჯილდოება, ტანისამოსის და სხვა საჭირო მასალის შეძენა და ასე გასინჯეთ, საკუთარი შენობის აგებაც. გადასწყვიტა — აღარ ემართან საქველმოქმედო წარმოდგენები; რომელნიც ასე ხშირად იმართებოდა წინა წლებში... დრამატიულ კომიტეტს თანდათან ემატებოდნენ ახალი წევრები: იოსებ ანდრონიკაშვილი, ნიკ. ჯორჯაძე, გრ. ყიფშიძე, ალ. როინაშვილი, ად. ჩუბინაშვილი, ას. ცაგარელი, კოტე მესხი, ვლ. ალექსი-მესხიშვილი, ალ. ნებიერიძე, ქალები: მარიამ საფაროვი (აბაშიძისა), ნატ. გაბუნია (ცაგარლისა), ქალბ. მერკულოვისა... ქართული თეატრის საქმე იზრდებოდა ქართველი საზოგადოების გონებრივ და მოქალაქობრივ ზრდასთან გასწვრივად... გიორგი ერისთავის და მის თანამედროვე დრამატურგთა ნაწარმოებში შეტი წილი ოხუნჯობა იყო. ყოველი პიესა ქორწილით და ლეკურით თავდებოდა.

ასეთი სახიობა უფრო გამართობელი იყო, ვიდრე ღრმად-ჩამათეჟრებელი და გრძობა-გონების მწრთენელი. სცენიურ შთაბეჭდილებას ახდენდა უშვერი ოხუნჯობა და ქართული კილო გადაბრუნებული, მოქცევით ლაპარაკი.

მაშინდელი ქართველი საზოგადოება (1840—1855 წლებისა) თეატრს მეტს ვერას მოსთხოვდა. როგორი გონებითი საღარო ჰქონდა ქართველ საზოგადოებას, ისეთივე შინაარსის იყო მაშინდელი პიესები, ვიტყვით მეტსაც, თვით პიესები თვისი შინაარსის და აზრების მხრით გაცილებით მალლა იდგა მაშინდელი საზოგადოების გონებრივ და ზნეობრივ მოთხოვნილებაზე. მესამოცე წლებში ქართველმა საზოგადოებამ დიდი ნაბიჯი წარსდგა წინ სულიერ წარმატებაში. დაიბადა სხვა აზრები, გაჩნდა სხვა მსოფლმხედველობა, თავი წამოყო სხვა მოთხოვნილებამ, სახიობაშაც ასეთს სულიერ წარმატებასთან შედარებით უფრო სერიოზული მიმართულება მიიღო. ითარგმნა მღლიერის კომედიები („სკაპენის ცუდლუტობა“, „ძალათ ექიმი“). თუმცა ამ კომედიებში ბევრი ღრმა აზრი და გრძობა იყო ჩაქსოვილი, მაგრამ მათშიც ხალხის გამართობელ ოხუნჯობასაც დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი.

იმ დროის პიესებში ვერ ნახავთ ქართველთა ცხოვრებიდამ ამოღებულ სურათებს და მის ძირითად ნაკლულევანებათ...

სამოცდამეათე წლებში ქართველმა საზოგადოებამ ერთი ნაბიჯი კიდევ გადასდგა წინ სულიერი განვითარების საქმეში. გამოდიოდა გამოცემანი: „დროება“, „სასოფლო ვაზეთი“, „კრებული“, „მნათობი“... დაარსდა ლიტერატურული წრეები, გაჩნდა კრიტიკა, რომელმაც დაჰგმო საოხუნჯო შინაარსის პიესები; კრიტიკის მეოხებით ქართუ-

ლი მწერლობა გამოცოცხლდა. გადმოთარგმნილ იქნა ევროპის კლასიკოსთა ღრამები (ვილგელმ ტელი, ეგმონტი, შემოსავლიანი ადგილი და სხ.)... იმ ხანებში, როდესაც დრამატიული კომიტეტი დაარსდა, ქართული თეატრის რეპერტუარი თანდათან მდიდრდებოდა. დავით ერისთავმა გადმოსთარგმნა ფრანგულიდან სარდუს პიესა: „სამშობლო“, რომელიც ქართველთა მამულიშვილური შეგნების ერთი ეპოქის დამამშვენებელია; აკაკიმ დასწერა „ბუტიარბა“, „თამარ ცბიერი“, „კინტა“; პეტრე უმიკაშვილმა დასწერა „მისანი“; გ. წერეთელმა „ოჯახის ბურჯი“; რაფ. ერისთავმა, „ბიძიასთან გამოხუმრება“. ამავე დროს ივანე მაჩაბელი შეუდგა სერიოზული პიესების თარგმნას ქართულ ენაზე (შექსპირისას).

1878 — 1879 წ. სეზონში საძირკველი ჩაეყარა საშუალო ქართულ სცენას, რომელიც იმის შემდეგ აღასრულებს დიდს სააღმზრდელო როლს ქართველი ერის კულტურულ განვითარებაში. ამ წლის განმავლობაში მონაწილეობას იღებდნენ დასში: კნ. ბაბო ხერხეულიძე-ავალიშვილისა, მარიამ ყიფიანი, მარიამ საფაროვი, ნატ. გაბუნია, ბაბო კორინთელი, ნატ. ტარიელოვისა, კოტე ყიფიანი, ვასო აბაშიძე, კ. მესხი, ნიკ. შიშნიაშვილი, ზაალ მაჩაბელი, ას. ცაგარელი და სხვა... ჩამჩურჩუნელად იყო გრ. ყიფშიძე, ადმინისტრატორად ადამ ჩუბინაშვილი, ხოლო რეჟისორად ნიკ. ავალიშვილი, ხაზინადრობას სწევდა ალ. როინაშვილი.

ამ დასმა მთელი წლის სეზონში 13 წარმოდგენა გამართა... წარმოდგენები სხვადასხვა ადგილს იმართებოდა. ხალხი ბლომად დადიოდა წარმოდგენებზე და კმაყოფილიც იყო. 1879 — 80 წლის სეზონისთვის დასის შედგე-

ნა და ხელმძღვანელობდა იკისრა გიორგი მ. თუმანიშვილ-
მა, რომლის რჩევით მსახიობნი მარკების წესით ჯილდოვ-
დებოდნენ. პირველი ხარისხის მსახიობს მეტი მარკა ჰქონ-
და, მეორისას — ნაკლები. მთელი შემოსავალი იყოფოდა
მარკების იმდენ რიცხვზე, რამდენიც მსახიობთ მიცემული
ჰქონდათ. ვისაც მეტი მარკა ჰქონდა მიცემული, მეტს
ნაწილს მიიღებდა შემოსავლიდან. თბილისის სათავად-აზ
ნაურო, საადგილმამულო ბანკმა ვახტანგ ორბელიანის,
კონსტ. მამაცაშვილის, იოსებ ანდრონიკაშვილის და
გ. მ. თუმანიშვილის გავლენით პირველათ სამასი თუმანი
მისცა ქართულ თეატრს შესაწევრად... 1879) — 1880 წლებ-
ში სათეატრო კომიტეტმა მოძრავი დასი დააარსა, რომლის
მეთაურად დანიშნა კოტე ყიფიანი... ეს დასი გაგზავნილ
იქმნა პროვინციებში წარმოდგენათა გასამართავად, მაგრამ
მალე მოუხდათ მის წევრთ უთანხმოება და დასი დაიშალა.
ახალი დასის შედგენა და მისი რეჟისორობა იკისრა გ. მ.
თუმანიშვილმა. წარმოდგენები იმართებოდა სახაზინო თე-
ატრში, იყო სულ 27 წარმოდგენა, ერთი ამთავანი — ქალ-
გორში, სადაც ქართულ წარმოდგენებს დიდად ხელს უმარ-
თავდა ადგილობრივი მცხოვრები ალალო ტუთაევი (ქართ-
ველი გრიგორიანი), 1879 წელს მთავრობამ დაამტკიცა
„ქართული დრამატული საზოგადოების“ წესდება. ქარ-
თული თეატრის საქმე ყველა მაშინდელმა ქართველმა მო-
ღვაწემ თავის საკუთარ საქმედ დაისახა. იმ თავითვე იგრძ-
ნო ყველამ, თუ როგორ დიად კულტურულ ძალას ედგ-
მებოდა საძირკველი... ყველას გათვალისწინებული ჰქონ-
და ის ჰეშმარიტება, რომ თეატრი ქართველებს გაეწრო-
პიელების გზაზე დააყენებდა; მას ზნეობრივად აღზრდიდა,
გააკეთილშობილებდა, დედა ენას, სამშობლოს, მის წარ-

სულს და აწმყოს გულწრფელად შეაყვარებდა, მის ვინაობას განამტკიცებდა და სფუკეთესო მერმისის წინასწარ გრძნობას გულში გაულვიძებდა... მართალია ამის შემდეგ ქართული დრამატიული საზოგადოების კომიტეტი შესაფერი მხნეობით ვერ მოქმედებდა, მის წევრთა შორის უსიამოვნებანი ხდებოდა, მაგრამ ყოველ ახალ დიად საქმეს თან სდევს ერთგვარი ფეხის ბორძიკი, მარცხი, ტაატით სიარული, მაგრამ დრო და ხანი მათზე გავლენას ახდენს... მას ახალ-ახალი თანამგრძობელნი შეეძინებინ და მყოობადში ხშირად მტკიცდება და მაგრდება იგი. ასეთი იყო ქართული თეატრის საქმეც. ქართულმა დრამატიულმა საზოგადოებამ მალე მიიძინა...

1880 წლიდან 1885 წლამდის ქართული თეატრის საქმეც მიიძინებული იყო. თითო-ორჯოლა წარმოდგენა მის საქმეს ვერ გამოაკეთებდა. 1885 წელში აღმთარჩიეს ახალი გამგეობა დრამატიული საზოგადოებისა, რომლის წევრებად მოხვდნენ: გ. მ. თუმანიშვილი, დ. გ. ერისთავი, იოსებ ანდრონიკაშვილი, ნიკ. ავალიშვილი, ვას. თუმანიშვილი, ვას. სულხანიშვილი... ამ ახალმა გამგეობამ აწარმოვა ქართულ წარმოდგენათა საქმე 1895 წლამდის. ბ-ნ ნიკ. ავალიშვილის აზრით, 1898 წლის ბოლოებში ბაბო ხერხეულიძის გამოსვლას ქართული თეატრის აღორძინების საქმეში გადაწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა... იმ დროს გამოვიდა სცენაზე ეს ქართველი ქალი, როდესაც ქართველთა შორის საზოგადოდ თეატრს „პამპულაობას“ და „კომენდიანშიკობას“ და გარყვნილების ალაგს ეძახდნენ. ცოტა იყო ქართველთა შორის იმ დროს ისეთი პირი, რომელთაც გათვალისწინებული ჰქონდათ თეატრის დიადი საამღზრდელი მნიშვნელობა ერის ცხოვრებაში. ბაბო ხერ-

ხეულიძეზე გული აიკრუეს მისმა მახლობლებმა და მას გვერდით აღარ იკარებდნენ... ამ ქალმა თავი გასწირა, ეკლიან გზას დაადგა და ამით დიდი სამსახური გაუწია ქართულ თეატრსა. იმის შემდეგ ქართველმა ქალებმა გაბედეს სცენაზე გამოსვლა... მას სამართლიანად უწოდეს ქართული თეატრის „დედა“.

1872 წლებში დიმიტრი ყიფიანმა თავის ასულს ელენეს ნება დართო სცენაზე გამოსულიყო და ამით მრავალი სხვა წახალისდა. თუ კი დიმიტრი ყიფიანის ქალი სცენაზე თამაშობდა—დიმიტრი კი იმ დროს სახელოვანი მოღვაწე იყო—მას სხვის ქალებს რაღა უშავდა, რომ სცენაზე გამოსულიყვნენ...

დიდი ამაგი დასდო ქართულ თეატრს გ. მ. თუმანიშვილმა. იმისი სახელი ჩაქსოვილია ქართულ სამუდამო თეატრის საძირკველში. იმან ქართული თეატრისთვის მოქმედება 1877 წ. დაიწყო... მისი წინადადებით დაარსდა მსახიობთა დასი, მოწესრიგდა მათი დაჯილდოების საქმე. 1878, 1880 წლებში იგი იყო დასის საქმეთა მახლობელი გამგე... 1880 წლებში ქართველებს, ნიკ. ავალიშვილის სიტყვით, შეეძლოთ თამაშად ეთქვათ: თეატრი გვაქვსო. თეატრის მოყვარულმა წრემ სათეატრო საქმისთვის უმაგალითო თავდადებული შრომა გასწია... მართლაც პოეტის არ იყოს. „კუდად არ ჩაიარა განწირულმა სულისკვეთებამ“... და შთამომავლობას ხელში შერჩა კულტურულ-განვითარების სხივ-ცისკროვანი ტაძარი, როგორც სამართლიანად ეძახიან თეატრს.

XIV

იმდენად დიდ მნიშვნელოვანად მიგვაჩნია ქართული სამუდამო სცენის დასაწყისი, რომ გვერდს ვერ ავუქცევთ გ. მ. თუმანიშვილის მოგონებასაც. როგორც ვიცით, ბ-ნი თუმანიშვილი თეატრის ერთი მტკიცე ბურჯთაგანია... მის საძირკვლის ჩადგმაში დიდი ამაგი მიუძღვის, და ისტორიაც ვერ დაივიწყებხ მის ღვაწლს. მის მოგონებათაგან ჩვენ ამოვკრებთ ისეთ ადგილებს, რომელნიც ყურადღების ღირსად მიგვაჩნია.

„ოდესიდან ჩამოვედი თბილისში“ — ამბობს გ. მ. თუმანიშვილი — „1875 -- 1876 წლებში, ვიხილე სახაზინო სცენაზე ქართული პიესები გაბ. სუნდუკიანცისა: „ხათაბალა“ და „პეპო“. ამ პიესების როლებს საუცხოვოდ ასრულებდნენ ვ. აბაშიძე, ელენე ყიფიანი (შემდეგ ლორთქიფანიძისა), კოტ. ყიფიანი, ელ. ყაზბეგი ღ შიშნიაშვილი; გვეგონებოდათ, რომ თქვენს წინაშე სდგანან არა მოყვარენი სცენისა, არამედ გამოცდილნი მსახიობნი. მათ მიერ წახალისებულმა გადავთარგმნე ქართ. ენაზე მოლიერის პიესა: „ეორუხანდენი“... კიდევ დავბეჭდე ჩემს ალმანახში 1878 წ... ამ ხანებში პირველად გამოვიდა მ. მ. საფაროვისა, როქელსაც იმ თავითვე ეტყობოდა დიდი ნიჭი მსახიობისა. მათვე დროს გამოვიდა პირველად სცენაზე ა. ცაგარელი...

ქართულ წარმოდგენებს მართავდნენ საამხანაგო წეებით: შემოსავლის ნახევარი ეძლეოდათ მსახიობებს, ხოლო მეორე ნახევარი სათეატრო ქონების შეძენას ხმარებოდა. ნამდვილი მსახიობები (არტისტები) ჯერ არ იყვნენ. თამაშობდნენ მოყვარენი... ქალთა შოვნა სასცენოდ სვე ძნელი იყო. საფაროვის ქალს ნათესავებმა სცენაზე

გამოსვლის ნება იმ პირობით მისცეს, რომ ის გათხოვილიყო... გათხოვდა მართლაც მსახიობ ვასო აბაშიძეზე. ვასო აბაშიძე ამ ქორწინების მეოხებით გახდა ქართული სცენის დამამშვენებლად. ის აქამდის საღლატ პროვინციაში სოფლის მასწავლებლად იყო და კარგა ხანს ყოყმანობდა. გამოსულიყო თუ არა სცენაზე. იმედი მოგვეცა ქორწინების შემდეგ, რომ ვასო სცენას დაუკავშირდებოდა.

მეორე განძი ქართული თეატრისთვის ნატო გაბუნია იყო. ის წინად სცენის მოყვარის სახით გორში თამაშობდა. საუცხოვოდ ასრულებდა კომიკურ როლებს და განთქმული იყო თავის სიმღერით. ძლივს დავართვევინეთ მამას მისთვის ნება თბილისის სცენაზე გამოსვლის შესახებ. ნატო გაბუნია დარჩა სიკვდილამდის ქართული თეატრის დამამშვენებლად. შემდეგში ის მეუღლედ გაჰყვა მსახიობს ა. ცაგარელს... მარტო მსახიობთა შოვნა არ კმაროდა. საჭირო იყო შოვნა ხელმძღვანელთა — რეჟისორისა და ადმინისტრატორისა. საჭირო იყო ახალი რეპერტუარის შექმნა... რადგან ძველმა ყველას თავი მოაბეზრა. აუცილებელი იყო შენობის გამონახვა წარმოდგენათათვის. ყველას საკითხები გადასწყდა 1878-1879 წლის ზამთარში პიესათა მწერლობაში თავი ისახელა ა. ცაგარელმა რომელიც 1902 წელს გარდაიცვალა. მსახიობური ნიჭი დიდი არ ჰქონდა მაინცადამაინც, მაგრამ სცენა უყვარდა და ამ სიყვარულით გატაცებული იყო. მისი პიესა „**რაღინახავს, ველარ ნახავ**“ — საზოგადოებას ძლიერ მოეწონა და დღესაც არაა მივიწყებული. შემდეგში დასწერ მანვე „ხანუმა“, რომელიც უფრო ძლიერ მოეწონა საზოგადოებას, ვიდრე პირველი. ეს პიესა სომხურ ენაზედაც გადაითარგმნა. მოეწონა საზოგადოებას მისი პიესა: „ცინ

ბირელი“. ა. ცაგარელს არ შეუქმნია ახალი სკოლა დრამატურგთა, მაგრამ ღირსეული მოწაფეა გ. ერისთავის და გ. სუნდუკიანცისა, მაშინდელი სომხური და ქართული დრამატურგისა. ა. ცაგარლის პიესებში მშვენივრად გამოხატულია თფილისის ცხოვრება. მისი პიესები წელი სიცილითაა დამშვენებული (იუმორით), რამაც ქართველ საზოგადოებას სცენა შეაყვარა. ა. ცაგარელი უმცროსი ძმა იყო პეტროგრადის უნივერსიტეტის პროფესორის ცაგარლისა. სწავლობდა თბილისის სასულიერო სემინარიაში, რომელსაც მალე დაანება თავი. თეატრი ვერ არჩინდა. იძულებული იყო შესულიყო რკინის გზის სამსახურში... აღკოგლიანი სასმელების გადაქარბებულმა ხმარებამ მას უდროოდ ბოლო მოუღო.

XV

რეპერტუარის გამდიდრებაში დიდად ხელი შეგვიწვეს დ. გ. ერისთავმა და ი. მაჩაბელმა. დავით გ. ერისთავმა გადმოაკეთა ქართულად ფრანგთა მწერლის სარლუს „Patrie“ — „სამშობლო“: რომელიც დღემდის ქართველი საზოგადოების საყვარელ პიესად ითვლება. დავით ერისთავი ფრიად ნიჭიერი, ყოველ მხრით ღრმად განვიხარებული ადამიანი იყო. იგი იყო პოეტი, დრამატურგი, მეფელეტონე, რედაქტორი, რეჟისორი და სხ... „სამშობლოს“ გარდა სთარგმნა კრილოვის (ალექსანდროვის) პიესები. 1881 წ. დაამთავრა „სამშობლო“. როგორც ამ პიესის, ისე სხვა პიესების დადგმაში დავ. ერისთავი თითონ შეელოდა არტისტებს. 1882—1884 წლებში იგი გახდა ოფიც. რუსული გაზეთის „კავკაზის“ რედაქტორად.

მოიწვია ამ გაზეთის თანამშრომლებად საუკეთესო ძალები: გ. წერეთელი, ილია ხონელი (ბახტაძე), ი. მეუნარგია. პ. ოპოჩინინი და სხვანი... არასოდეს ოფიციალურს ორგანოს არ უნახავს მისი მსგავსი რედაქტორი. მისმა პიესამ „სამშობლომ“ დიდი სახელი და თანაგრძნობა მოუპოვა ქართველ საზოგადოებაში... რუსეთის ბნელმა ძალებმა, რომელთაც არა რუსთა მტრობა და დევნა ცხოვრების საგნად აქვთ დასახული, მიაქციეს იმ გარემოებას ყურადღება, რომ ქართველი ერი ესოდენ გაიტაცა „სამშობლომ“. ერთი თბილისელი რუსი-მასწავლებელი წერილებს ათავსებდა თვის რეტროგრადადობით ცნობილს გაზეთს „Московскія Вѣдомости“-ში დავ. ერისთავის და „სამშობლო“-ს შესახებ. ხსენებული გაზეთის რედაქცია ღვთისა და ხელმწიფის რისხვას მოუწოდებდა. დავ. ერისთავის თავზე „სამშობლოს“ დაწერისთვის. განსაკუთრებით აღშფოთებული იყო რედაქცია იმის გამო, რომ „სამშობლო“-ს წარმოდგენაზე ქართველებს ეროვნული დროშები გამოქონდათ სცენაზე. რედაქციის მოწინავე წერილში ესეც კი იყო მოხსენებული: „კარგი იქნება, რომ ქართველებმა ეს თავიანთი დროშები თფილისის მეციხოვნის მიჰყიდონ, რომ თავისი ცირკის ზოგიერთი სამასხანდო კლდუნის მარიუხლებს ამ დროშებით დაამშვენონ!..“ აი სადამდის მიაღწია აღვირახსნილმა კადნიერებამ და უნამუსო მტრობამ ქართველთაღმი, რასაც ზოგიერთი რუსის მოხელეები აწარმოებდნენ იმ უამად ჩვენს სამშობლოში. სწორედ „სამშობლოს“ წარმოდგენის დროსთან შეერთებულია ჩვენი საკუთარს დაკვირვებით, ის გარუსების მოძღვრება, რომლის წარმოება დაიწყეს ერთის მხრით ღონდუკოვ-კორსაკოვმა. მეორე მხრით ექსარხოლმა პავლემ და მესამე მხრით მზრუნველმა იანოვსკიმ... ამ მოძღვრებას თითქმის

ბოლომდის აწარმოებდა ჩვენი სასულიერო და საერო მთავრობა... ჩვენი კეთილის მყოფნი მიხედნენ, რომ ქართველი ერის აღათას ძილიდან გამოიჩქვან, გამოფხიზლდა, თვისი ვინაობა შეიგნო და ეროვნული წარმატების გზას დაადგა... ამის მეოხებით გაძლიერებულ იქნა რეპრესიები, შემავიწროებელი ზომები ქართველთა წინააღმდეგ... ხალხის უკმაყოფილებას მოჰყვა თფილ. სას. სემინარიის რექტორის მკვლელობა, დიმიტრი ყიფიანის მოწამებრივი სიკვდილი და პავლე ექსარხოსის გაძევება ჩვენი სამშობლოდან.

XVI

სხვა პირთა შორის, რომელთაც დიდი დეაწლი მიუძღვით ქართული თეატრის წინაშე უნდა აღვნიშნოთ ზურაბ ანტონოვი, რომლის შესახებ საკმაო ცნობები მოეპოება გ. მ. თუმანიშვილის მიერ რუსულად დაწერილ წიგნში: „Характеристики и воспоминания“. ზურაბ ანტონოვი გორელი სომეხი იყო და გორელ სხვა სომეხთა მსგავსად სომხური არ იცოდა... ძლიერ კარგად იცოდა ქართული ენა, რომელზედაც მრავალი პიესა დასწერა... მანამდის ჰქონდა გორში საწვრიმალოს სავაჭრო და გაკოტრდა... დაედო ამიროვის ვალი ორას თუმანამდის. ისე გაღარიბდა ზურაბ ანტონოვი, რომ იძულებული შეიქნა მოწყალეებით ეცხოვრა. შემთხვევით გაეცნო გიორგი ერისთავის მიერ შედგენილ დასის არტისტებს... კულისების უკან ხშირად წარმოდგენებს ესწრებოდა. ტანს გლახაკის ტანისამოსი ეცვა. არტისტებს ემსახურებოდა. ისე შეიყვარა ანტონოვმა სცენა, რომ გ. ერისთავს სთხოვა დას-

ში მიეღო. ერისთავმა დიდი ყოყმანის შემდეგ შეასრულა მისი თხოვნა, მიიღო დასში და ჯამაგირად თვეში 15 მან. დაუნიშნა. ერისთავმა მიანდო ვაჭარ სომხის როლი „გაყრა“-ში... ანტონოვმა როლი ვერ შეასრულა. ვერც შეყვარებულის როლი გამოუვიდა რიგიანად. ერისთავმა, თუმცა ძლიერ ენანებოდა ანტონოვი, განიზრახა მისი დათხოვნა: როცა ერისთავმა ეს სამწუხარო ამბავი გამოუცხადა, მან პალტოს შიგნიდან ამოაძვრინა რაღაც ხელთნაწერი. თურმე ანტონოვს გადაეკეთებინა რუსულიდან საჩქაროდ, სულ ორი კვირის განმავლობაში, რაღაც ფარსი... ეს ფარსი მოეწონა გ. ერისთავს. ერისთავმა მხედველობაში მიიღო ანტონოვის სიღარიბე და მისი პიესას ცენაზე გაუშვა. ხალხი აღტაცებაში მოიყვანა ამ პიესა-ფარსმა, ასე რომ სცენაზედაც კი გამოიწვიეს მისი ავტორი. ანტონოვს ისე გაეხარდა გამოწვევა, რომ დაავიწყდა თვისი დაგლეჯილი ტანისამოსი და სწორედ ასეთი ტანისამოსით გამოვარდა სცენაზე და ტაშის მკვრელ მაყურებლებს თავს უკრავდა მადლობის ნიშნად.

პირველმა წარმატებამ ფრთები შეასხა ანტონოვს და იწყო წერა პიესებისა... გაუჩნდნენ მას მტრებიც, რომელთაგან ბევრი შევიწროება განიცადა. როდესაც ვორონცოვის შემდეგ ქართული თეატრის საქმე უკუღმა დატრიალდა, ანტონოვი სცემდა თავის პიესებს იმ ფულით, რომელსაც კაპეიკობით აგროვებდა ნაცნობთა შორის. დაბეჭდილ წიგნებს თვით ასაღებდა ქუჩებსა და მოედნებზე... ერთხელ ანტონოვმა მიიღო ასი მან. სესხად ივ. მალხაზის ძის ანდრონიკაშვილისაგან, რომელიც თფილისის სამხედრო გუბერნატორად იყო, მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ ფულით ვერ ისარგებლა. ის გაჩქარებული მიდიოდა

სახლში აწინდელ საპიორნი ქუჩით და ვინ იცის რა რიგ იხატავდა თვის მომავალს. უეცრად ალაყაფის კარებიდან გამოვარდა ცოფიანი ძაღლი, ეცა და ძირს დაანარცხა. პოლიციელებმა ძლივს გამოსტაცეს ძაღლს საცოდავი ანტონოვი და წაიყვანეს მთაწმინდის ერთ ყრუ ქუჩაზე, სადაც პატარა ოთახი ექირა ბინად. აქ მარტოობაში, გატეხილ საწოლზე, რომელიც ქვის იატაკზე იდგა, საშინელი ტანჯვით ჰკვდებოდა ჯერ კიდევ ახალგაზრდა, მაგრამ მანამდის ჯანსაღი კაცი. მისი უბედურების შესახებ მისმა ამხანაგებმა შეიტყვეს ორი კვირის შემდეგ... მისი ბინიდან ისმოდა საშინელი ღრიალი: საბრალოს გამოაჩნდა წყურვილი, პირიდან ცოფი სდიოდა, იხვეწებოდა ან მიეცათ დასალევად წყალი და ან მოეკლათ. ოთახი გარედან დაკეტილი იყო კლიტით... კართან იდგა დარაჯი. მალე განუტევა სული. მისი გვამი ჩადეს ხის უბრალო კუბოში და დაასაფლავეს პოლიციელთა და ოთხი ამხანაგი არტისტის თანხლებით. ბევრი კომედიები ანტონოვისა და ერთი მათგანი სამუდამოდ დაიკარგა.

ზ. ანტონოვის პიესებმა თავის დროზე დიდი სამსახური გაუწია ქართულ თეატრს. მართალია, დღეს აღარ აქვს ჩვენს თვალში ფასი ერისთავ-ანტონოვის პიესებში დახატულ მომქმედ პირობა იმერულ კილო-მოქცეულ და სომხის დამტვრეული ქართულით ლაპარაკს, მაგრამ მათმა პიესებმა თეატრს პირველი თანაგრძნობა მოუპოვეს ქართველთა შორის. ანტონოვის სახელიც შეერთებულია გ. ერისთავის სახელთან. მისი სახელიც ისე უკვდავია ქართული თეატრის ისტორიაში, როგორც გ. ერისთავისა...

ბ. იოსებ იმედაშვილს განსვენებულმა ალალო თუთაევმა გადასცა ზურაბ ანტონოვის სურათი, მაგრამ ეს

სურათი დაიკარგა იმ ჩხრეკის შემდეგ, რომელიც იმის ბინაზე ჟანდარმებმა მოახდინეს, რასაც მისივე დაპატიმრება მოჰყვა.

XVII

ქართული თეატრის საქმე პროვინციათა შორის უფრო ქუთაისში მოიკიდა ფეხი და ნაყოფი გამოიღო. ქუთაისში წარმოდგენები ადრე დაიწყო. პირველი წარმოდგენა იქ 1865 წელს გაიმართა. წარმოდგენაში მონაწილეობა მიიღო კნ. კეკელა აგიაშვილის ასულმა, კნ. ფეფია ნიჟარაძისა, თავ. გიორგი აგიაშვილმა, თ. კონსტანტინე წულუკიძემ, გრიგოლ მიზანდაროყმა და სხვ... წარმოდგინეს გ. ერისთავის „შეშლილი“. შემდეგშიაც იმართებოდა დროგამოშვებით წარმოდგენები. თამაშობდნენ გ. ერისთავის და ზ. ანტონოვის კომედიებს... წარმოდგენებს აწარმოებდნენ თფილისიდან დამოუკიდებლად ადგილობრივი ძალებით. სამოცდამეათე წლებიდან (1870 წ.) ქუთაისში ქართულმა წარმოდგენებმა უფრო წესიერი ხასიათი მიიღეს. იქ კიდევ დაარსდა თეატრის გამგე კომიტეტი, რომლის მონაწილენი იყვნენ: აკაკი, კირილე ლორთქიფანიძე, ალექსი ბეს. ჭიკინაძე, პეტრე წულუკიძე, მოსე ქიქოძე, ივანე მესხი, ივ. ჯაიანი, დ. ნაზაროვი... თამაშობდნენ შემდეგი ქალები: ფერ. კლდიაშვილისა, კატონიკოლაძის ასული, ანა მესხისასული, ეფ. ნიჟარაძისა, ოლა აბაშიძის ასული, ნინო მალრაძისა, მაკრინე ჩიკვაიძისა, ევგ. ჩხეიძისა, განგესოვისა, მაშო კლდიაშვილის ასული. კაცთაგან თამაშობდნენ: ანტ. ლორთქიფანიძე, დათ. ლეონიძე, მიზანდაროვი, ზაქარია ქეიშვილი, თეიმ. ლეჟავა, ეგნატიევი, ესტ. იოსელიანი, კოტე მარჯანიშვილი, ნიკო მალრაძე, ა. ქურციკიძე, სვ.

და ალექ. გამრეკლები, ნესტორ ყიფიანი, ექვთ. კვიციანიძე, ვარლამ გაბიჩვაძე, ონისიმე მინდელი, ბეს. გაბაშვილი, ანდ. ლულაძე, ზოგჯერ კოტე მესხი და ვ. ჰაბიძე.

1883 წლიდან კოტე მესხი ჩაუდგა მეთაურად ქუთაისის ქართულ სცენას. ამჟვე დროს ქართულ თეატრს შეეძინენ: კოტე და ეფემია მესხი და მისი ძმა დავ. მესხი. კოტე მესხმა ისეთი პიესები დადგა ქუთაისის სცენაზე, რომელნიც თფილისისაზე ჯერ არ დადგმულა („ურიელ აკოსტა“, „ედმონდ კინი“). 1888 წელს აშენებული ხელმწიფის მისაღები პავილიონი კ. მესხმა და ნ. ჭამრეკელმა გადააკეთეს თეატრად და აქ იწყეს წარმოდგენათა მართვა. ამის შემდეგ თეატრის საქმემ მაგრად მოიკიდა ფეხი ქუთაისში... შინაური მტრობის მეოხებით კოტე მესხის დასი დაიშალა. ამის შემდეგ შესდგა ქუთაისში ამხანაგობა წარმოდგენათა საწარმოებლად, 1895 წ. ქალაქმა შეისყიდა ხარაზოვის შენობა და გადააკეთა, აქ დაიწყეს მართვა წარმოდგენებისა ამხანაგობამ თფილის-ქუთაისის მსახიობებისამ.

1896 წლიდან 1898 წლამდის ქუთაისში წარმოდგენებს ხელმძღვანელობდა თფ. დრამ. საზოგადოების კომისია. 1898—1899 წლებში ქუთაისში წარმოდგენათა საქმეს აწარმოებდნენ ვლ. ალექსი-მესხიშვილი და გ. თუთბერიძე... ამის შემდეგ კი ქუთაისში ქართული თეატრის ბედი გაუმჯობესდა. ხალხი აქ დიდი ოანაგრძნობით ეკიდება მშობლიურ სცენას და დახმარებას უწევს ზნეობრივად და ქონებრივად. როგორც თფილისში ისე ქუთაისში ქართულ თეატრს ჩაედგა სამუდამო საძირკველი. თეატრი გახდა ხალხის აუცილებელ მოთხოვნილებად, მის სულიერ-აყვავების ტაძრად. ქართულ თეატრს ამშვენებდნენ საუ-

კხოო სახელოვანი მსახიობები... გაჩნდა გვარიანად მდი-
დარი რეპერტუარი, — თვისი შემკულობა; ქართულმა თე-
ატრმა თანაგრძნობა მოიპოვა პროვინციებში: გორში,
თელავში, ყვირილაში, ბათუმში... უკანასკნელ ქალაქში
1914 წელს ომის დაწყებამდის ქართული წარმოდგენების
აქმეს აწარმოებდა შ. დადიანი დიდის ნიჭით და ენგერ-
ჯიით... თეატრმა ამ ქალაქშიაც დიდი თანაგრძნობა მო-
იპოვა. დაარსდა აქ დრამატული საზოგადოების გამგეო-
ბაც... ქართულ თეატრს დიდი სააღმზრდელო მნიშვნე-
ლობა აქვს ყველგან, მაგრამ ეს მნიშვნელობა ორკეცია
ბათომში, რომლის ოლქშიაც სცხოვრობენ ჩვენი ღვიძლი
ძმები—ქართველი მუსულმანები. თეატრს შეუძლია მათ
შორის გაადვილოს და გააძლიეროს ქართული ეროვნული
გრძნობა, რომელიც ბოლო დრომდის მათ შორის სუსტი
იყო; მათში მოიპოვება მხოლოდ მცირე რიცხვი შეგნე-
ბული მამულის შეიღებისა, რომელთაც ღრმად ესმით თვისი
ვინაობა.
